

TAMPEREEN YLIOPISTO

”Sydämien sisällä on äiti ja isä”

Taideperustainen tutkimus turvapaikanhakijalasten turvallisuuden tunteen
rakentumisesta

Kasvatustieteiden tiedekunta

Kasvatustieteiden pro gradu -tutkielma

OONA SVÄRD

Joulukuu 2017

Tampereen yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

OONA SVÄRD: ”Sydämien sisällä on äiti ja isä”

Taideperustainen tutkimus turvapaikanhakijalasten turvallisuuden tunteen rakentumisesta

Kasvatustieteiden pro gradu -tutkielma, 64 sivua, 2 liitesivua

Joulukuu 2017

Tutkimus tarkasteli turvapaikanhakijalasten turvallisuuden tunnetta lapsilähtöisestä näkökulmasta. Pyrkimyksenä oli selvittää, mitkä tekijät tuovat turvapaikanhakijalapsille tunnetta turvallisuudesta ja miten turvallisuuden tunnetta aikaansaavat tekijät muuttuvat turvapaikanhaun mukanaan tuoman elämänmuutoksen myötä? Turvallisuuden rakentumista lähestyttiin tiedon sosiaalisen rakentumisen näkökulmasta. Aineistonkeruun menetelmänä käytettiin taideperustaista tutkimusotetta. Aineisto analysoitiin teemoittelemalla turvallisuuden tunnetta aikaansaavia tekijöitä. Tutkimuksessa ei pyritty tekemään 11 lapsen otannasta yleistyksiä, vaan tuloksia tarkasteltiin ilmiön tasolla sekä suhteessa teoriataustaan.

Tutkimus sijoittui vastaanottokeskuksen kontekstiin, ja se järjestettiin osana lapsille suunnattua päivätoimintaa. Tutkimuksen informanteina toimivat 4–11-vuotiaat turvapaikanhakijalapsen lapset. Tutkimuksessa lapset tekivät kaksiosaisen kuvasarjan heille turvallisuuden tunnetta aikaansaavista tekijöistä. Kuvasarjan ensimmäinen osa sijoittui lasten kotimaahan. Toinen osio sijoittui vastaanottokeskukseen. Taidekuvien lisäksi aineistoon sisältyi narratiivinen osuus, jossa lapset kertoivat omin sanoin taidekuviansa sisällöstä. Kertomusten avulla pyrin välttymään kuvantulkinnallisilta väärinkäsityksiltä ja saamaan lasten äänen kuuluviin.

Turvallisuuden tunnetta aikaansaavat tekijät jaettiin kolmeen kategoriaan: 1. aineellisiin tekijöihin, 2. sosiaalisiin suhteisiin sekä 3. toimintaan. Aineelliset tekijät koostuivat tärkeistä paikoista ja tavaroista. Kodit, tai siihen verrattavissa olevat asuinpaikat, näkyivät jokaisen lapsen kuvataideteissä, tosin vain tehtävänannon ensimmäisessä osassa. Aineellisista tekijöistä toimintaympäristöt sekä leikin mahdollistavat tavarat näyttäytyivät merkityksellisinä. Sosiaalisista tekijöistä perhe oli kaikilla läsnä molemmissa kuvasarjan osissa. Myös toiminnan ja vertaissuhteiden tärkeys näkyi tasaisesti taidekuvissa ja niistä kerrotuissa tarinoissa. Toiminnan rooli korostui etenkin kuvasarjan toisessa osiossa eli vastaanottokeskuksen kontekstissa, muuten painotuseroja kuvasarjojen välillä ei ollut havaittavissa.

Johtopäätöksenä todettiin, että turvapaikanhakijalasten turvallisuuden tunne rakentui olennaisesti sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa. Vuorovaikutussuhteista tärkeimpänä koettiin perhe. Perheenjäsenet toistuivat kuvissa ja kertomuksissa jokaisen turvallisuuden tunnetta aikaansaavan tekijän yhteydessä.

Avainsanat: turvallisuuden tunne, turvapaikanhakijalapsi, sosiaalinen konstruktionismi, taideperustainen tutkimus, lapsilähtöisyys

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	4
2	TEOREETTINEN VIIITEKEHYS.....	6
2.1	TODELLISUUDEN SOSIAALINEN RAKENTUMINEN	8
2.2	TURVALLISUUDEN SOSIAALINEN RAKENTUMINEN	10
2.3	LAPSILÄHTÖINEN NÄKÖKULMA OMASSA TUTKIMUKSESSANI	12
2.4	TURVAPAIKANHAKIJAN MÄÄRITTELYÄ.....	13
2.4.1	<i>Lapsi turvapaikanhakijana</i>	<i>14</i>
2.4.2	<i>Lapsen asema ja osallisuus turvapaikkamenettelyssä</i>	<i>15</i>
2.4.3	<i>Lapsiperheet vastaanottokeskuksissa.....</i>	<i>15</i>
3	TUTKIMUSASETELMA.....	17
3.1	TUTKIMUKSEN TAVOITE JA TUTKIMUSKYSYMYKSET.....	17
3.2	TAIDEPERUSTAISUUS TUTKIMUSMENETELMÄNÄ.....	18
3.2.1	<i>Taiteen tietoutta syventävä merkitys</i>	<i>18</i>
3.2.2	<i>Taiteen mahdollistama subjektiivinen etäisyys</i>	<i>19</i>
3.3	NARRATIIVISUUS TURVAPAIKANHAKIJALASTEN TAIDEKUVIEN ANALYYSISSA	21
3.4	AINEISTON ANALYSOINTI.....	23
3.5	TUTKIMUSHENKILÖT, KÄYTÄNNÖN JÄRJESTELYT JA AINEISTONKERUUN ETENEMINEN	25
4	TUTKIMUSEETTISET POHDINNAT	29
4.1	OMA ROOLI TUTKIJANA.....	31
4.2	TULKKIEN ROOLI TUTKIMUKSESSANI	32
5	AINEISTON ANALYYSI – TURVAPAIKANHAKIJALASTEN TURVALLISUUDEN TUNTEEN RAKENTUMINEN.....	34
5.1	TURVALLISUUDEN TUNTEEN AINEELLISET VOIMAVARAT TURVAPAIKANHAKIJALASTEN TAIDEKUVISSA	35
5.1.1	<i>Koti tai kotiin verrattavissa oleva asuinpaikka.....</i>	<i>35</i>
5.1.2	<i>Toimintaympäristöt</i>	<i>40</i>
5.1.3	<i>Tavarat.....</i>	<i>41</i>
5.2	TURVALLISUUDEN TUNNETTA AIKAANSAAVAT SOSIAALISET SUHTEET TURVAPAIKANHAKIJALASTEN TAIDEKUVISSA	42
5.2.1	<i>Perhe ja läheiset</i>	<i>42</i>
5.2.2	<i>Vertaissuhteet.....</i>	<i>44</i>
5.3	ARJEN TOIMINTA TURVAPAIKANHAKIJALASTEN TURVALLISUUDEN TUNTEEN RAKENTUMISESSA	45
5.3.1	<i>Leikki.....</i>	<i>46</i>
5.3.2	<i>Koulunkäynti.....</i>	<i>47</i>
5.3.3	<i>Arki ja arjesta poikkeavat toiminnot.....</i>	<i>49</i>
5.4	TURVATTOMUUDEN TUNTEEN LÄSNÄOLO LASTEN TURVALLISUUSKUVISSA	50
6	TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUDEN ARVIOINTIA.....	54
7	PÄÄTELMÄT	56
8	POHDINTA	59
	LÄHTEET	61
	LIITTEET	

1 JOHDANTO

Turvallisuuden tunteen kokemisen sanotaan olevan yksi tärkeimmistä ihmisoikeuksista (Niemelä & Lahikainen 2000). Käsityksemme turvallisuudesta ovat kuitenkin kontekstuaalisia. Yksilön kokema todellisuus ei rakennu vain suhteessa omiin ajatuksiin tai kokemuksiin, vaan sitä muokkaavat myös ympärillämme olevat yhteisöt. Käsityksemme ympäröivästä maailmasta rakentuvat, muuttuvat ja välittyvät sosiaalisissa suhteissa ja vuorovaikutustilanteissa. Maailmaa jäsennetään, ja siihen liittyviä käsityksiä jaetaan kielen avulla. Se, miten merkityksiä välitetään, vaikuttaa siihen, miten ymmärrämme kokemaamme. Puhutun kielen lisäksi ilmeet, eleet ja muu ilmaisu sekä niihin liittyvät merkkijärjestelmät, ovat tärkeä osa tiedon välittymistä. (Burr 2015, 53–55.)

Todellisuus on jaettu sosiaalinen tulkinta senhetkisestä maailmasta ja samat ilmiöt saattavat näyttäytyä erilaisina eri konteksteissa (Berger & Luckmann 1994; Burr 2015). Näin myös turvallisuus on jaettu näkemys, johon vaikuttaa väistämättä aika, paikka, yksilön kokemukset sekä niiden suhde ympäröiviin sosiaalisiin yhteisöihin. Saadakseen monipuolisen kuvan todellisuudesta ja sen ilmentymistä, esimerkiksi turvallisuudesta, yksilön on laajennettava näkökulmaansa. Ilmiötä on lähestyttävä myös oman kontekstin ulkopuolelta. (Berger & Luckmann 1994; Burr 2015.)

Kielen ja siihen liittyvien merkkijärjestelmien lisäksi myös kuvat ja taide välittävät tietoa ympäröivästä maailmasta (Räsänen 2015; Sava 1998). Taidekuvilla voidaan saavuttaa tietoutta syventävä, ja ymmärrystä laajentava tietämyksen tila (Sava 1998, 116). Näin ollen taide ja luova ilmaisu mahdollistavat tarvittaessa puhuttua kieltä syvempien merkitysten tavoittamisen (Känkänen 2013, 29). Taide on aina ollut merkittävä kulttuurin ja maailman ilmentämisen väline, mutta se on alkanut nyt vakiinnuttaa asemaansa myös tieteellisellä kentällä.

Taidelähtöisiä menetelmiä käytetään yhä enenevässä määrin tutkimuksessa, ja ne soveltuvat erityisen hyvin lasten ja nuorten tutkimiseen. Taideperustaisen tutkimusotteen myötä on mahdollista helpottaa myös sensitiivisten asioiden käsittelyä. (Bardy, Haapalainen, Isotalo & Korhonen 2007; Känkänen 2013; Leavy 2009; Lähteenmäki 2013, 34–35; Sava & Katainen 2004, 29; Vilnilä 2016.) Taiteen keinoin lapset ja nuoret saavat tasavertaisemman toimijan roolin, sillä leikki on lapsille luontainen tapa toimia. Kuvien tekemisen avulla lapset ovat aiemmassa tutkimuksessa pystyneet tarkastelemaan kokemaansa etäämmältä, ja antamaan vastaan tulleille

kokemuksille merkityksiä. (Lähteenmäki 2013, 34–35.) Kuvallinen ilmaisu sopii hyvin myös kulttuurirajat ylittäviin kohtaamisiin (Känkänen 2013, 29). Näistä syistä hyödynnän taiteellisia tutkimusmenetelmiä myös omassa tutkimuksessani. Taidekuvien sisältämien merkitysten analysoinnin apuvälineenä käytän narratiivisuutta.

Tutkimukseni tarkoituksena on lisätä tietoutta siitä, mitkä tekijät saavat turvapaikanhakijalapsissa aikaan tunnetta turvallisuudesta. Tutkin ilmiötä taideperustaisin menetelmin, lapsilähtöisen tiedonintressin kautta. Todellisuuden sosiaalisen rakentumisen teorian avulla pyrin kytkemään turvallisuuden tunnetta aikaansaavat tekijät laajempaan kontekstiin. Pohdin myös, miten nämä turvallisuutta tuovat tekijät ovat mahdollisesti muuttuneet lasten kokeman elämänmuutoksen myötä. Tutkimuksen kohteena ovat Suomeen tulleet turvapaikanhakijalapset. Tutkimus toteutettiin keväällä 2017 eräässä vastaanottokeskuksessa.

Kiinnostuin tutkimaan turvapaikanhakijalasten turvallisuuden tunnetta suomenkielisen *turvapaikanhakija*-sanana etymologiaa pohtiessani. Halusin selvittää, minkälainen on tuo turvallinen paikka, jota haetaan joskus jopa toiselta puolelta maailmaa. En päässyt sanan etymologisen merkityksen tarkastelussa pitkälle, mutta viime vuosina kasvanut Suomeen tulleiden turvapaikanhakijalasten määrä, sekä tiukentunut turvapaikkapolitiikka saivat minut pohtimaan turvallisuuden käsitettä turvapaikanhakijalasten kontekstista. Tämän pohjalta lähdin toteuttamaan pro gradu – tutkielmaani.

Tutkimukseni rakenne on seuraava. Luvussa 2 kartoitan tutkimukseni teoriataustaa ja määrittelen tutkimuksen kannalta keskeisiä käsitteitä. Luku 3 keskittyy metodologiseen osuuteen ja tutkimusasetelman esittelyyn. Metodologisessa osiossa käy ilmi tutkimuksen tavoite ja tutkimustehtävä, käytetyt menetelmät, aineiston analyysin perusajatus sekä tutkimuksen eteneminen käytännössä. Luvussa 4 keskityn tutkimuseettisiin pohdintoihin, ja luvussa 5 esittelen keskeiset tutkimustulokset. Luvussa 6 arvioin tutkimuksen luotettavuutta. Luvussa 7 teen loppupäätelmät tutkimuksestani ja viimeisessä luvussa pohdin tulosten asettumista suhteessa laajempiin yhteiskunnallisiin kytköksiin.

2 TOOREETTINEN VIITEKEHYS

Lähestyn tutkimuksessani turvapaikanhakijalasten turvallisuuden tunnetta todellisuuden sosiaalisen rakentumisen teorian kautta. Siinä todellisuuden nähdään rakentuvan ihmisten välisissä sosiaalisissa kanssakäymisen tilanteissa. Todellisuuden sosiaalisen rakentumisen kautta tarkastelen turvallisuuden rakentumista sosiaalisena ilmiönä. Teoreettisessa viitekehyksessä perehdytään todellisuuden rakentumisen teorian lisäksi tutkimuksen keskeisiin käsitteisiin sekä tutkimusta määrittäviin metodologisiin valintoihin.

Haavoittuvassa asemassa olevia lapsia ja heidän keinojaan selvitä traumaattisista kokemuksista on tutkittu kansainvälisellä, sekä enenevissä määrin myös kansallisella tasolla. Myös turvapaikanhakijalapsiin liittyvä tutkimus on ollut yleistymässä. Aiheeseen liittyen on tehty esimerkiksi taidelähtöisin menetelmin muutamia, usein interventioon perustuvia, tutkimuksia. Näissä tutkimuksissa on yleensä pyritty sekä lisäämään tietoutta, että vaikuttamaan kuntouttavasti tutkittaviin. Seuraavaksi esittelen valikoidusti muutaman oman tutkimukseni kannalta relevantin aikaisemman tutkimuksen. Tutkimukset liittyvät joko turvapaikanhakijalapsiin tai taidelähtöisten menetelmien käyttöön sensitiiviseksi koettujen aihealueiden tarkastelussa. Muutamassa tutkimuksessa yhdistyvät molemmat näkökulmat.

Minna Lähteenmäen (2013) väitöstutkimus *Lapsi turvapaikanhakijana - Etnografisia näkökulmia vastaanottokeskuksen ja koulun arjesta*, pureutuu turvapaikanhakijalasten arkeen ja lasten ajatuksiin menneestä sekä käsityksiin tulevasta. Tutkimus on toteutettu kahdessa vastaanottokeskuksessa ja yhdessä perusopetukseen valmistavassa luokassa. Aineisto on kerätty pääosin saduttamalla, mutta mukana on myös lasten tekemiä piirroksia sekä haastatteluaineistoa ja tutkijan tekemiä havaintoja kentältä. Tutkimusaiheen samankaltaisuuden lisäksi tutkimus on oman työni kannalta kiinnostava, sillä siinä on käytetty lapsilähtöisiä aineistonkeruutapoja. Lähteenmäen käyttämä sadutusmenetelmä oli suunnitteluvaiheessa myös omassa tutkimuksessani yhtenä vaihtoehtona aineistonkeruuseen. Menetelmän käyttö olisi vaatinut sekä minulta että tutkimushenkilöiltä pidempikestoista harjoittelua, ennen kuin olisin voinut käyttää sitä tutkimukseni aineistonkeruun menetelmänä (Karlsson 2003). Sadutuksen teoriaan tutustuttuani, huomasin, ettei se sovellu oman tutkimukseni aineistonkeruun menetelmäksi. Aikaa menetelmän

harjoitteluun vastaantokeskusten lasten kanssa ei ollut tarpeeksi. Saduttamisen sijasta tutkimushenkilöt saivat piirtää ja kertoa tekemistään kuvista omin sanoin. Kuvallinen ilmaisu nousi tutkimuksessani keskeiseen asemaan, ja aineistonkeruu rakennettiin sen ympärille. Aineistonkeruusta kerron tarkemmin tutkimuksen metodologisessa osuudessa.

Lasten ja nuorten säätien vuosina 2013–2015 toteuttama *Taidot elämään* -projekti on oman tutkimukseni aineistonkeruun kannalta relevantti tutkimusprojekti, josta Fanny Vilmilä (2016) on koonnut raportin *Elämäntaitojen äärellä, taidetyöpaja nuorten elämäntaitojen vahvistajana*. Raportti on osa Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisuja. Hankkeen kohderyhmänä toimi kymppiluokilla, ammattistarteissa sekä VALMA-ryhmissä opiskelevat nuoret. Hankkeen toimintaosuus toteutettiin taideprojektiviikkojen muodossa eri taiteilijaohjaajien työpajoissa. Nivelvaiheessa olevat nuoret koetaan usein olevan syrjäytymisuhan alla. *Taidot elämään* -projektissa nivelvaiheessa olevat nuoret nostettiin aktiivisiksi toimijoiksi, ja heidän elämäntilannetta pyritään lähestymään toiminnallisten ja osallistavien menetelmien kautta. Vilmilän tutkimusraportti pyrkii selventämään nuorten kokemuksia taideperustaisen toiminnan merkityksistä ja suhteesta elämäntaitojen vahvistamiseen. Projekti oli oman tutkimukseni kannalta kiinnostava, sillä siinä lähestyttiin marginaalisessa asemassa olevien nuorten elämää taiteen keinoin.

Päivi Känkäsen (2013) väitöstutkimus *Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa - kohti tilaa ja kokemuksia* pyrkii etsimään teoreettisia perusteluja sille, miltä osin taidelähtöiset menetelmät soveltuvat lastensuojelun piirissä olevien lasten ja nuorten tutkimukseen. Känkäsen tavoite on selvittää, miten taidelähtöisten menetelmien käyttö lastensuojelussa edistää kommunikaation, itseilmaisun sekä jäsentämisen taitoja ja luo yhteyksiä eri alan toimijoiden välille. Aineistoa on kerätty kolmen eri hankkeen myötä, vuodesta 2000 vuoteen 2013. Känkäsen tutkimus perustuu hänen omien sanojensa mukaan käytännönläheiseen metodologiaan, jossa taiteen kautta sekä havainnoidaan toimintaa, että pyritään lisäämään tietämystä lasten ja nuorten kanssa toimimisesta. Tutkimuksessa pyritään tavoittamaan taiteen mahdollistava metaforinen suoja, eli turvallisen etäisyyden ottaminen hankaliksi koettujen aihealueiden käsittelyyn. Pyrin myös omassa tutkimuksessani mahdollistamaan lapsille sellaisen turvallisen tilan, jossa he voisivat lähestyä henkilökohtaisia ja mahdollisesti sensitiivisiä aiheita taiteen keinoin.

Edellä mainitut tutkimukset tarjoavat erilaisia näkökulmia taideperustaiseen tutkimukseen, ja niiden aineistonkeruussa on hyödynnetty monipuolisesti luovia ja taidelähtöisiä menetelmiä. Sekä Känkäsen, että Nuorisotutkimusseuran projekteissa tutkitaan molemmissa resilienssin, eli yksilön henkisen palautumiskyvyn, taitojen vahvistumista lapsen omasta näkökulmasta. Lapsilähtöisyys tutkimuksellisenä intressinä on yhdistävä tekijä sekä edellä mainittujen, että oman tutkimukseni

välillä. Näiden tutkimusten pohjalta lähdin suunnittelemaan myös omaa aineistonkeruutani, jossa lasten omien ajatusten näkyväksi tuomisen mahdollistaminen nousi keskeiseen asemaan.

Eettisten pohdintojen kannalta tärkeä tutkimus oli Mervi Kaukon (2015) väitöstutkimus, jossa tarkasteltiin 12 yksin Suomeen tulleen turvapaikanhakijatyön käsityksiä osallisuudesta ja sen toteutumisesta turvapaikkamenettelyn aikana. Tutkimus toteutettiin osallistavana toimintatutkimuksena ja se sijoittui suomalaiseen vastaanottokeskukseen. Tutkimuksessa pohdittiin sitä, kuinka tutkittavat itse käsittävät osallisuuden ja sen merkityksen vastaanottokeskuksissa. Lisäksi tutkimuksessa syvennyttiin lasten kokemuksiin siitä, mitkä ovat turvapaikkaprosessin aikana heidän omat vaikutusmahdollisuutensa itseä koskevien asioiden käsittelyssä. Kauko huomioi pohdinnoissaan tutkittavien liminaalisen elämäntilanteen sekä marginaalisen aseman yhteiskunnassa. Pohdintojensa kautta hän pyrki löytämään keinoja, joiden avulla lasten osallisuutta ja hyvinvointia voitaisiin turvapaikkamenettelyn aikana edistää. Tutkimuksen menetelmänä käytetty osallistava toimintatutkimus mahdollisti ilmiön tutkimisen kulttuuri- ja sukupuolisensitiivisellä tavalla, kunnioittaen lasten itsemääräämisoikeutta. Tutkimuksen tulokset viittaavat siihen, että yksin tulleiden turvapaikanhakijatyttöjen kokemukset osallisuudesta ovat moninaiset ja muuttuvat. Elämäntilanteiden liminaalisuus ei Kaukon mukaan johtanut suoraan siihen, että tytöt olisivat joko haavoittuvaisia tai sinnikkäitä, vaan he osoittivat omaavansa joustavasti ja limittäisesti molempia piirteitä. Tutkittavien kokemukset osallisuudesta olivat Kaukon tutkimuksessa niin ikään moninaisia ja muuttuvia. Keskeistä oli huomio siitä, että osallisuus merkitsi tutkimukseen osallistuneille tytöille mielipiteensä ilmaisemisen lisäksi myös sitä, että heidän oli halutessaan mahdollista myös olla ilmaisematta mielipidettään. Oikeus jokapäiväisiin ja arkisiin asioihin kuului tyttöjen näkemykseen osallisuudesta. Myös omassa tutkimuksessani tarkastellaan arkisten asioiden merkitystä lasten turvallisuuden tunteen rakentumiselle. Kaukon tutkimuksessa esiin tullut oikeus vaikenemiseen ohjasi keskeisesti oman tutkimukseni aineistonkeruun suunnittelua ja eettisiä pohdintoja. Halusin, että lapsilla olisi tarvittaessa mahdollisuus myös vaieta, ja olla jakamatta omia henkilökohtaisia asioitaan minulle.

2.1 Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen

Tutkimuksen teoreettisena pohjana on todellisuuden sosiaalisen rakentumisen malli, jonka kautta tarkastelen myös turvallisuuden rakentumista. Tässä alaluvussa esittelen todellisuuden sosiaalisen rakentumisen, eli sosiaalisen konstruktionismin taustaa oman tutkimukseni näkökulmasta.

Sosiaalinen konstruktionismi käsittää todellisuuden yksilön ja yhteisöjen välisenä ymmärryksenä, joka rakentuu, saa merkityksiä, kehittyy ja välittyy jokapäiväisissä arkisissa

tilanteissa (Berger & Luckmann 1994; Burr 2015, 3–30). Konstruktionistisessä tutkimuksessa pyritään selvittämään niitä rakenteita, joiden seurauksena todellisuus saa merkityksiä ihmisten välisessä kommunikaatiossa. Todellisuuden rakentumiseen vaikuttavat sosiaalisessa konstruktionismissä ihmiset, joiden kanssa yksilö jakaa kokemaansa ja käsityksiään ympäröivästä maailmasta. Todellisuus ei välity yksilölle sellaisenaan, vaan se on sosiaalisesti rakentunutta eli jaettu käsitys asioista. Yhteisöllinen todellisuus näyttäytyy yksilölle sellaisena, jona se hänen senhetkisessä elämismaailmassa on läsnä. (Berger & Luckmann 1994, 30–47; Burr 2015, 4–5.) Lähtökohtaisesti voidaan olettaa, että tässä tutkimuksessa minun ja tutkittavien yhteisölliset todellisuudet ovat toisistaan eriävät, sillä tulemme tutkimustilanteeseen erilaisista lähtökohdista. Olemme myös eri-ikäisiä, kulttuuri- ja elintaustamme ovat erilaiset. Meillä ei myöskään ole yhteistä kieltä.

Aika, paikka, käsitys omasta itsestä sekä suhde muihin ihmisiin ja yhteisöihin johtavat siihen, että todellisuus on aina suhteellista. Todellisuuden rakentuminen tapahtuu jokapäiväisissä vuorovaikutustilanteissa yhteisössä jaetun merkkijärjestelmän eli kielen avulla (Berger & Luckmann 1994, 13–15, 30–47; Burr 2015, 4–5.) Kieli on sosiaalisessa konstruktionismissä edellytys merkitysjärjestelmien synnylle. Ilman kieltä emme kykenisi muotoilemaan ajatuksiamme sanoiksi. Kieli ja käsitejärjestelmät vaikuttavat kokemusten ymmärtämiseen, ja siihen, miten kokemus meille välittyy. Puhutun kielen lisäksi nonverbaalinen kommunikaatio, kuten ilmeet ja eleet, ovat keskeinen osa sosiaalista kanssakäymistä ja kommunikaation rakentumista. (Burr 2015, 53–55.) Kielen tilannesidonnaisen luonteen seurauksena käsitykset todellisuuden rakentumisesta ovat aikaan ja paikkaan sidottuja (Burr 2015, 4). Näin ollen myös käsitykset turvallisuudesta ja turvattomuudesta saavat erilaisia merkityksiä riippuen kenen näkökulmasta käsitteitä lähestytään.

Todellisuuden sosiaalisen rakentumisen näkökulmasta ole yhtä eksaktia määritelmää todellisuutta, vaan maailma jakautuu useampiin todellisuuksiin. Liikkumalla sosiaalisten rajojen yli, erilaisiin sosiaalisesti rakentuneisiin todellisuuksiin sekä tutustumalla erilaisiin kieliin ja merkkijärjestelmiin, on mahdollista muuttaa käsityksiä todellisuuden tilasta ja ympäröivästä maailmasta. Näin nähtynä todellisuus ei ole vain yhteisöihin sidoksissa oleva näkemys, vaan yhteisöjen sisällä jatkuvassa muutoksessa oleva tila. (Berger & Luckmann 1994, 33–40.)

Bergerin ja Luckmannin mukaan todellisuus rakentuu intersubjektiivisesti. Heidän mukaansa ihmisten välisessä kommunikaatiossa syntyy erilaisia käsitejärjestelmiä joiden avulla asioita, esineitä ja ihmisiä luokitellaan erilaisiin kokonaisuuksiin. Tämän myötä vuorovaikutustilanteissa ihmisen suhtautumiseen toisiin vaikuttaa se, mihin kategoriaan heidät on luokiteltu kuulumaan. (Berger & Luckmann 1994, 40–47.) Sosiaalista todellisuutta, ja sen normatiivista luonnetta ylläpitää myös se, kuinka ihmiset erilaisten sosiaalisten roolien myötä käyttäytyvät eri tilanteissa ei

tavoin (Berger & Luckmann 1994, 91). Todellisuuden rakentuminen on vastavuoroinen prosessi, jossa yksilö muuttuu jatkuvasti ympäröivän maailman seurauksena. Samalla yksilö toiminnallaan puolestaan muuttaa ympäröivää maailmaa. (Berger & Luckmann 1994, 66–69.)

Turvallisuus on aina yksilön ja häntä ympäröivän yhteisön kokemusta turvallisuudesta, sosiaalisesti rakentunutta, ei siis eksaktisti määriteltävissä oleva käsite. Maailman tilaa selittävät katsaukset ovat kuitenkin vain harvoin lasten, tai erityisesti marginaalisen taustan omaavien lasten sanelemia. Väistämättä herää kysymys, puhuttelevatko ne kaikkia? Lasten käsityksiä turvallisuudesta tai turvattomuudesta on tutkittu toistaiseksi melko vähän (Lahikainen 1995). Marginaalisten sosiaalisten ryhmien, kuten maahanmuuttajataustaisten nuorten käsitysten tutkiminen on ollut vielä vähäisempää. Ensimmäinen Suomessa tehty maahanmuuttajanuorten kokemaa turvattomuutta tarkasteleva tutkimus julkaistiin vuonna 2014 (Tuominen, Joronen & Laihin 2014). Tuomisen ym. (2014) tutkimuksen tulosten mukaan maahanmuuttajanuorten kokema turvattomuus oli seurausta heidän maahanmuuttajataustastaan, ja siitä seuranneista lieveilmiöistä, kuten toiseuden kokemuksesta, syrjäytymisestä sekä ennakkoluulojen kohtaamisesta. Koettu turvattomuus oli vaikuttanut negatiivisesti tutkimuksessa mukana olleiden nuorten kotoutumisprosessiin. (Tuominen ym. 2014, 52–54.) Turvallisuuden tunteen rakentaminen voi siis edesauttaa kotoutumisprosessia.

Sosiaalisen konstruktionismin valossa Tuomisen ym. (2014) tutkimuksen maahanmuuttajanuorten käsitys turvattomuudesta on sellaista todellisuutta, joka ei ole kyseisen yhteisön ulkopuolelta koettavissa. Samanlaista on todennäköisesti myös oman tutkimukseni turvapaikanhakijalasten kohdalla. Tässä tutkimuksessa ei pyritä asettumaan kenenkään asemaan tai näkemään maailmaa hänen silmin, vaan pyrkimyksenä on avata turvallisuusdiskurssiin myös turvapaikanhakijalasten näkökulma. On tärkeä tiedostaa, että heidän kokemuksena turvallisuudesta saattavat olla sellaisia, joita minä en tule välttämättä koskaan täysin ymmärtämään. Lähestyn turvallisuutta nimittäin heidän sosiaalisen yhteisönsä ulkopuolelta.

2.2 Turvallisuuden sosiaalinen rakentuminen

Turvallisuus ja sen kokeminen on ihmiselle keskeinen hyvinvoinnin osa (Niemelä & Lahikainen 2000). Turvattomuuden kokemus taas heikentää yksilön toimintakykyä ja hänen kokemustaan omasta hyvinvoinnistaan. Turvattomuuden kokeminen myös lisää psyykkisiä ongelmia sekä marginalisoi yksilöä kaventamalla sekä sosiaalista että fyysistä elinpiiriä. (Kytä, Broberg & Kahila 2009; Liska, Sanchirico & Reed 1988; Stafford, Chandola & Marmot 2007.) Turvattomaksi luokiteltu ympäristö on yksi suurimmista konkreettisista lasten liikkumista rajaavista tekijöistä

(Kytä 2003, 10, 23). Käsitukset siitä, mikä on turvallista ja mikä ei, muokkaavat sitä, minkälaisina näemme itsemme ja ympärillä olevat ihmiset (Lupton 1999, 14). Turvallisuuden ja turvattomuuden kokemukset liittyvät keskeisesti toisiinsa, ja niiden välinen suhde määrittää sekä käyttäytymistämme, että minäkuvaamme. Esimerkiksi turvapaikanhakijalasten arjessa turvattomuuden tunteen kokemus saattaa näkyä konkreettisenä marginalisoitumisen uhkana. (Kytä ym. 2009; Liska ym. 1988; Stafford ym. 2007.)

Turvattomuudelle ei ole yhtenevää määritelmää ja tutkimuksessa turvattomuudesta puhutaan usein keskenään eriävästi (Pain 2000, 367). Kohtaa, jossa turvallinen muuttuu turvattomaksi, on vaikea määrittellä, sillä turvallisuuden ja turvattomuuden tunteeseen vaikuttavat yksilön oma kokemus sekä yhteiskunnalliset prosessit ja kulttuuriset tekijät (Pain, Panelli, Kindon & Little 2010). Turvallisuuden ja turvattomuuden rajanveto on intersubjektiivista kuten todellisuuden rakentuminen. Yksilön kokemukset ovat tiiviisti yhteydessä ympäristöön, kokijan elinpiiriin ja häntä ympäröivään yhteisöön.

Turvallisuus ja sen määrittäminen ovat vahvasti sidoksissa turvattomuuden kokemukseen. Tutkimuseettisistä syistä päätin keskittyä tarkastelemaan lasten käsityksiä turvallisuudesta, ja jättää turvattomuuden tunteen käsittelemättä. Myöskään vastaanottokeskuksella ei olisi ollut resursseja järjestää aineistonkeruun ajaksi paikalle tarvittavia tukitoimia, jos mahdollinen turvattomuuden tunteen omakohtainen tarkastelu olisi saanut jossain lapsessa aikaan post-traumaattisia stressireaktioita. Turvallisuuden ja turvattomuuden käsitteet ovat kompleksisia ja turvallisuuden ymmärtämiseen liittyy olennaisesti uhka turvattomuudesta. Tämän takia aineistonkeruutilanne suunniteltiin vastaanottokeskuksen henkilökunnan kanssa huolellisesti etukäteen.

Kuten Berger ja Luckmann ovat todenneet, vasta liikkumalla omien sosiaalisten rajojen yli, on mahdollista muuttaa käsityksiä todellisuudesta (Berger & Luckmann 1994, 33–40). Tässä tutkimuksessa pyrin tuomaan perinteiseen länsimaiseen turvallisuuskeskusteluun näkökulmia myös toisenlaisesta sosiaalisesta todellisuudesta kysymällä turvapaikanhakijalapsilta, mikä heille on turvallista. En pyri selittämään turvallisuuden totuutta, vaan päämääränä on tuoda näkyväksi, minkälaisena turvallisuus tämän tutkimuksen turvapaikanhakijalapsille määrittyy. Turvattomuuden tunteen kokeminen heikentää yksilön hyvinvointia ja hidastaa esimerkiksi maahanmuuttajanuorten kotoutumista.

Vaikka tässä tutkimuksessa halutaan tuoda esille lasten omakohtaisia näkemyksiä heille turvallisuutta luovista tekijöistä, on huomioitava, että lasten lähimmät sosiaaliset yhteisöt muokkaavat olennaisesti lasten käsityksiä maailmasta. Erityisesti vanhemmilla on keskeinen rooli lasten turvallisuuskäsitysten rakentumisessa. (Backett-Milburn & Harden 2004, 445.) Vanhemmat opastavat lapsia varomaan jotain tietynlaisia asioita kertomalla, mikä ei ole turvallista. Samalla he

määrittelevät sen, mikä on turvallista. Lapset kuuntelevat ja oppivat vanhemmiltaan toimintatapoja esimerkiksi uhkaaviksi koetuissa tilanteissa. Samalla he oppivat hahmottavat rajanvedon turvallisen ja turvattoman välille. Vanhempien asettamien käytösmallien lisäksi lapset ovat erityisen alttiita myös kaikelle muulle informaatiolle, sillä heidän kykynsä erottaa tosiasiat fiktiosta saattavat vielä olla rajalliset. (Kirmanen 2000, 139; Lupton 1999, 15.)

Käsitykset turvattomuudesta ja turvallisuudesta ovat situationaalisia, ja ne voidaan kokea eri tavoin eri puolilla maailmaa. Turvattomuuden kulttuurinen keskustelu näkyy erityisesti säännöllisesti tehdyissä turvattomuusselvityksissä. Turvattomuusselvitysten lisäksi koetun huolen painotukset ja niiden muutokset näkyvät myös yhteiskunnallisessa keskustelussa. Luonnonkatastrofit, epidemiat, koulusurmat, ydinonnettomuudet sekä kansainvälinen terrorismi ovat olleet esimerkiksi viime aikojen mittauksissa esillä. (Niemelä & Lahikainen 2000.)

Turvallisuuden ja turvattomuuden neuvottelu saa erilaisia merkityksiä paikallisella ja globaalilla tasolla (Pain ym. 2010). Kirjallisuuslähteiden perusteella oletettavaa siis on, että omassa tutkimuksessani minun ja tutkittavien käsitykset turvallisuudesta saattavat olla erilaiset. Tehtävänannossa lähestyn turvallisuuden käsitettä sen selittämisen sijaan, esittämällä tutkittaville avoimia kysymyksiä turvallisuuteen liittyen. Näin annan heidän itse määritellä turvallisuuden sisällön. Tarkentavilla kysymyksillä pyrin parhaani mukaan takaamaan, että vaikka meillä ei ole yhteistä kieltä, tarkoitamme turvallisuudella samaa ilmiötä.

2.3 Lapsilähtöinen näkökulma omassa tutkimuksessani

Vaikeissa elämäntilanteissa olevia lapsia, kuten turvapaikanhakijalapsia, on usein lähestytty ongelmakohtia korostamalla, uhriaseman kautta. Ongelmien esiin nostaminen on tuottanut paljon tietoa, mutta pelkkä lapsuuden uhriuttaminen ei ole yksinään riittävä tapa tarkastella lapsuutta. (Lähteenmäki 2013, 28–29.) Huolipuheessa huomio keskittyy puutteisiin ja heikkouksiin ja vahvuudet jäävät huomiotta. Ongelmakeskeisyyden lisäksi tarvitaan tutkimusta, jossa ilmiöitä tarkastellaan nimenomaan lapsen näkökulmasta käsin. Siten, että lapsen oma luontainen tapa kertoa, kuvailla ja ajatella on keskiössä. (Karlsson 2012, 42–43.)

Monika Riihelän (2012) mukaan on tärkeä, että aikuiset osaavat lähestyä lapsia lasten näkökulmasta. Aikuisten on myös nähtävä lapset täysivaltaisina toimijoina ja oman elämänsä asiantuntijoina. Vasta ymmärrettyään lapsille ominaisen tavan ilmaista itseään, on aikuisten mahdollista päästä sisään lasten maailmaan. Sallimalla lasten ilmaista itseään vapaasti, on lasten toiminnan tarkastelu helpompaa. (Riihelä 2012, 229.) Känkäsen mukaan (2004) on erityisen tärkeää, että lapsia itseään kuunnellaan, sillä siten mahdollistetaan, että he kokevat voivansa

vaikuttaa omiin asioihinsa ja elämänsä kulkuun (Känkänen 2004). Lapsilähtöisen tiedonintressin kautta pyrin saattamaan lapset osallisiksi heistä käytyyn keskusteluun. Tässä tutkimuksessa lasten osallisuus nähdään olennaisena osana lapsilähtöistä tiedonintressiä ja käytän vastedes molempia termejä, lapsilähtöisyys ja osallisuus, kuvaamaan aktiivista lasten osuuden lisäämistä.

Lasten osallisuutta on pyritty vahvistamaan erilaisten säädösten myötä kansallisella ja kansainvälisellä tasolla. Kansainvälinen YK:n Lapsen oikeuksien sopimus (60/1991) määrittelee oikeuden osallisuuteen kaikille lapsille yhtäläisenä perusoikeutena. Käytännössä Lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa esimerkiksi julkisen vallan käyttäjät takaamaan kaikissa tilanteissa lapselle mahdollisuuden ilmaista itseään ja osallistua häntä koskevaan päätöksentekoon.

2.4 Turvapaikanhakijan määrittelyä

Tutkimuksessani informantteina toimivat henkilöt olivat tutkimuksen tekohetkellä Suomessa turvapaikanhakijoina, ja asuivat aineistonkeruuvaiheen aikana eräässä vastaanottokeskuksessa. Tutkimus toteutettiin kyseisen vastaanottokeskuksen tiloissa, osana lapsille suunnattua päivätoimintaa. Tutkimukseen osallistuneet turvapaikanhakijat olivat iältään 4–11-vuotiaita. Tässä luvussa määrittelen turvapaikanhakijan käsitteen tämän tutkimuksen kontekstissa, jonka jälkeen käsittelen tarkemmin nimenomaan lasta turvapaikanhakijana.

Kansallisesti ja kansainvälisesti tarkasteltuna turvapaikanhakijan käsite on melko nuori ja vakiintumaton, ja sen määrittelytavoissa löytyy maiden välillä eroavaisuuksia (Lähteenmäki 2013, 7–9). Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin (2011/95/EU) mukaan turvapaikanhakija on kansalaisuudeton tai kolmannen maan kansalainen, joka odottaa johonkin valtioon osoitettua lopullista turvapaikkapäätöstä. Turvapaikkaa hakeva henkilö voi saada turvapaikkamenettelyn päätteeksi pakolaisstatuksen, väliaikaisen oleskeluluvan tai kielteisen turvapaikkapäätöksen. Oleskeluluvan saaminen perustuu olettamukseen siitä, että hakijan uskotaan joutuvan lähtömaassa epäinhimillisesti kohdelluksi tai henkilön katsotaan tarvitsevan humanitaarista suojelua esimerkiksi oikeidenloukkausten tai väkivallan kohteeksi joutumisen takia. Suomessa myönnetään myös tilapäisiä oleskelulupia. (Pakolaisneuvonta 2017a.) Maahanmuuttoviraston (2017a) mukaan:

“Sinulle annetaan turvapaikka, jos oleskelet kotimaasi tai pysyvän asuinmaasi ulkopuolella siitä syystä, että sinulla on perusteltu syy pelätä siellä vainoa. Vainon syyn tulee olla alkuperä, uskonto, kansallisuus, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuuluminen tai poliittinen mielipide. Lisäksi edellytetään, että olet pelkosi vuoksi haluton turvautumaan kyseisen valtion suojeluun.”

Suomeen tulleet turvapaikanhakijat asuvat useimmiten eri puolilla Suomea sijaitsevilla vastaanottokeskuksissa, jossa he odottavat Maahanmuuttoviraston lopullista turvapaikkapäätöstä. Vastaanottokeskuksissa vietetty aika vaihtelee, sillä hakemusten käsittelyajat määritellään niiden kiireellisyyden tason mukaisesti. Vuonna 2016 turvapaikkahakemusten keskimääräinen käsittelyaika hakemuksen vireillepanosta ensimmäiseen ratkaisuun oli 263 vuorokautta. (Maahanmuuttovirasto 2017b.)

2.4.1 Lapsi turvapaikanhakijana

Kuten turvapaikanhakijan määritelmä, myös turvapaikanhakijalapsen käsite on vielä melko vakiintumaton. Määrittelyn tekee osaltaan hankalaksi jo se, ettei lapsuuden käsitteenmäärittäminen ole kansainvälisesti eksaktia ja yhdenmukaista. Myös lapsuuteen liittyvässä tutkimuksessa käytettävät käsitteet, lapsitutkimus, lapsuudentutkimus, lapsuustutkimus tai lapsilähtöinen tutkimus ovat vakiintumattomia ja niitä käytetään usein rinnakkain kuvaamaan osittain, tai kokonaan samaa ilmiötä. (Karlsson 2010, 121.)

Tutkittaessa turvapaikanhakijalapsia, on alkuun relevanttia pohtia, määritelläänkö lapsuus lähtömaan vai turvapaikanhakumaan mukaisen lapsuuden määritelmän mukaisesti. Tämä vaikuttaa muun muassa siihen, millä tavoin lasten asema määrittyy suhteessa lainsäädäntöön ja poliittisiin linjauksiin. Esimerkiksi Minna Lähteenmäki (2013) päätyy väitöstutkimuksessa *Lapsi turvapaikanhakijana - Etnografisia näkökulmia vastaanottokeskuksen ja koulun arjesta* määrittelemään lapsuuden Suomen kontekstista. Lähteenmäen tutkimuksellisenä tavoitteena oli selvittää turvapaikanhakijalasten lasten oikeuksiin liittyvien säädösten ja lakien toteutumista suomalaisessa lainsäädännössä. (Lähteenmäki 2013, 9.) Omassa tutkimuksessani informantteina toimivat niin ikään Suomesta turvapaikkaa hakevat lapset, joten lähestyn lapsuutta Lähteenmäen tavoin suomalaisen turvapaikkamenettelyn ja suomalaisen lainsäädännön lapsuudenmäärittelyn kontekstista. Kontekstin valintaan vaikutti myös se, että omaan tutkimukseeni osallistuneet turvapaikanhakijalapset olivat saapuneet Suomeen useasta eri maasta, jolloin tarkastelu jokaisen turvapaikanhakumaan oman lainsäädännön kautta olisi ollut tutkimuksen toteutuksen kannalta epäkäytännöllinen ratkaisu.

Maahanmuuttoviraston tilastojen mukaan vuonna 2016 Suomesta turvapaikkaa haki 1757 alaikäistä, joista 1142 saapui perheen kanssa (Maahanmuuttovirasto 2017c). Maailmanlaajuisesti turvapaikkaa hakevien lasten määrää on vaikea arvioida tarkasti muun muassa siksi, koska monissa maissa alaikäisiä turvapaikanhakijoita ei tilastoida yksilöinä, vaan heidät käsitetään osaksi perheitä. Turvapaikanhakijalasten kokonaismäärän arviointia hankaloittaa yleisellä tasolla myös

edellä mainitut pakolaisuuden ja lapsuuden käsitteenmäärittelyn kansainväliset eroavaisuudet. (Lähtenmäki 2013, 10–11.) Kansainväliset sopimukset, EY-säädökset ja Suomessa Ulkomaalaislaki, velvoittavat viranomaisia kansainvälisen suojelun tarpeiden tutkinnassa ja tarjoamisessa (Lähtenmäki 2013). Säädösten mukaan alaikäisiä turvapaikanhakijoita koskevat hakemukset on käsiteltävä kiireellisesti ja päätöksenteossa on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, että lapsen etu toteutuisi (Ulkomaalaislaki 301/2004 6 §).

2.4.2 Lapsen asema ja osallisuus turvapaikkamenettelyssä

Suomessa huoltajansa kanssa maahan saapuneet alaikäiset merkitään perheen kanssa samaan turvapaikkahakemukseen. Näiden turvapaikanhakijalasten kohdalla turvapaikkapäätös tehdään perheen yhteisen hakemuksen jättäjän, päähakijan, tietojen perusteella. (Sisäasiainministeriö 2009, 26.) Siitä huolimatta, että perheiden hakemukset jätetään päähakijan nimissä, Suomen Ulkomaalaislaki velvoittaa viranomaisia kuulemaan jokaista 12 vuotta täyttänyttä lasta ja ottamaan heidän mielipiteensä turvapaikanhakuprosessissa huomioon, ikään ja kehitystason nähdessä sopivalla tavalla (Ulkomaalaislaki 301/2004 6 §).

Anna Lundbergin (2011) tutkimuksen mukaan esimerkiksi ruotsalaisissa vastaanottokeskuksissa turvapaikanhakijalapsen etu ei kaikissa tapauksissa toteudu. Turvapaikan hakemisen perusteita kysytään vain harvoin lapselta itseltään, eikä aikuisia pyydetä arvioimaan tilannetta lastensa kannalta. Jossain tapauksissa lasten puheita ei otettu vakavasti. Lundberg huomasi tutkimuksessaan, että lasten haastattelu jätettiin tekemättä usein maahanmuuttoviraston vähäisten resurssien takia. Tarvittavien resurssien puutteessa lasten mahdollisten traumakokemusten pintaan nousemista pyrittiin välttämään, eikä lapsia sen takia kuultu. (Lundberg 2011, 12–20.) Resurssien puutteen takia myöskään tässä tutkimuksessa ei aineistonkeruussa käsitelty lasten turvattomuuden tunnetta, vaan keskittyminen kohdennettiin turvallisuuden tunteeseen.

2.4.3 Lapsiperheet vastaanottokeskuksissa

Vastaanottoyksiköiden turvapaikanhakijoille takaamiin palveluihin kuuluu majoitus, toimeentulon järjestäminen sekä tarvittavien sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestäminen (Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 493/1999 19 §). Perhe ei voi vaikuttaa siihen, mihin vastaanottokeskukseen heille myönnetään asuinpaikka. Sijoituspäätös määräytyy sen mukaan, missä on sillä hetkellä eniten tilaa. Yksityismajoitus on

mahdollinen, mutta tällöin siitä aiheutuneet lisäkulut on perheen kustannettava itse. (Pakolaisneuvonta 2017b.) Suomessa harva perhe asuu vastaanottokeskusten ulkopuolella, koska asumisen kulut ovat korkeat. Vastaanottokeskuksissa perheenjäsenet majoitetaan mahdollisuuksien mukaan yhteiseen huoneeseen tai sen puuttuessa vierekkäisiin huoneisiin. Perheet saavat yhden tai kaksi omaohjaajaa, jotka vastaavat pääosin perheen asioista. (Lähtenmäki 2013, 14–15.)

Vastaanottokeskuksessa asuminen on sosiaalisen elämän kannalta lapsille hankalaa aikaa (Lähtenmäki 2013, 15). Lapset kokevat esimerkiksi vastaanottokeskusten arjen passivoivana mielekkään ajanvietteen ja sosiaalisten suhteiden puutteen takia. Lapsille suunnattu vapaa-ajan toiminta on rajallista ja monissa vastaanottokeskuksissa eri järjestöjen tarjoamasta vapaaehtoistoiminnasta riippuvaista. Turvapaikanhakijalapsiin liittyvässä tutkimuksessa on todettu, että yksi syy lasten turvapaikanhakuprosessin aikaiseen masennukseen on vastaanottokeskuksessa vietetty pitkä ja usein toimeton odotusaika. EU:n Euroopan neuvoston 2003 säätämien suositusten mukaisesti, koulunkäyntimahdollisuus tulee taata jokaiselle alaikäiselle turvapaikkaa hakevalle lapselle vähintään kolmen kuukauden kuluttua saavuttuaan siihen maahan, josta turvapaikkaa hakee. (Lähtenmäki 2013, 14–16.) Lapsille suunnatun toiminnan järjestäminen oli yksi tämän tutkimuksen keskeisistä aineistonkeruumenetelmän valintaan vaikuttaneista tekijöistä.

3 TUTKIMUSASETELMA

Alasuutari kannustaa tutkijaa tarkastelemaan tutkittavaa ilmiötä mahdollisimman avoimesti. Hänen mukaansa mitään ei kannata sulkea kiinnostuksen ulkopuolelle, sillä siten tutkijan on mahdollista saada entistä monipuolisempaa aineistoa. (Alasuutari 2011, 262.) Ennakoimattomuus liittyy läheisesti ihmistieteisiin sekä erityisesti taidelähtöisten menetelmien käyttöön. Taidelähtöisin menetelmin tehtävässä tutkimuksessa on vaikea määritellä etukäteen, mitkä asiat tutkittavien suhteen toimivat ja mitkä eivät. Tämä voidaan nähdä menetelmän heikkoutena, mutta toisaalta myös tutkimuksellisenä mahdollisuutena. Ennakoimattomuus saattaa jossain tapauksissa avata uusia ja odottamattomia näkökulmia aiheeseen myös tutkimusprosessin aikana. (Känkänen 2013, 50.) Omassa tutkimuksessani tavoitteena oli, että tutkimustilanne olisi aineiston tuottamisen ohella tutkittaville positiivinen kokemus. Sensitiivisen aiheen takia aineistonkeruuvaihe käytiin ennen toteuttamista yksityiskohtaisesti läpi vastaanottokeskuksen henkilökunnan kanssa. Tässä luvussa esittelen tutkimuksen metodologisia lähtökohtia, perustelen tekemiäni metodologisia valintoja ja kuvailen tutkimuksen aineistonkeruun kulkua käytännössä.

3.1 *Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset*

Tavoitteeni on lähestyä turvapaikanhakijalasten turvallisuuden tunteen rakentumista lapsen omasta näkökulmasta. Tutkimuksen lapset tulevat itseäni verrattuna tutkimustilanteeseen hyvin erilaisista lähtökohdista. Olemme eri-ikäisiä ja elämme hyvin erilaisissa elämänvaiheissa, meillä on erilaiset kulttuuriset taustat ja kokemusmaailmamme ovat hyvin erilaiset. Näin ollen myös käsityksemme turvallisuudesta saattavat olla keskenään eriävä. Tutkittavilla on takanaan sellainen elämänmuutos, pakolaisuus, johon minä en voi omakohtaisesti samaistua. Lisäksi meiltä puuttui myös yhteinen kieli. Saadakseni mahdollisimman totuudenmukaisen kuvan lasten ajatuksista, halusin lasten itse kertovan asioita, jotka saavat heissä itsessään aikaan tunnetta turvallisuudesta. En halunnut ohjata lasten vastauksia esittämällä heille haastattelunomaisesti turvallisuuteen liittyviä kysymyksiä. Päätin, että annan heille vain tehtävänannon, jonka pohjalta he saisivat vapaasti tehdä kuvataidetoita.

Tutkimuksessa pyrin vastaamaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin: Mitkä tekijät tuovat turvapaikanhakijalapsille tunnetta turvallisuudesta? Ovatko turvallisuuden tunnetta tuovat tekijät samanlaisia ennen turvapaikanhakuprosessin alkua kuin sen jälkeen?

3.2 Taideperustaisuus tutkimusmenetelmänä

Tutkimuksessani turvapaikanhakijalasten kokemuksia lähestytään taidekuvien tekemisen kautta, hyödyntäen visuaalisia symboleja ajatusten ja mielikuvien ilmentäjinä. Tässä alaluvussa perehdytään visuaalisten menetelmien tutkimukselliseen käyttöön, sekä niiden rooliin tässä tutkimuksessa. Aiempien tutkimusten sekä kirjallisuuslähteiden myötä perustelen visuaalisten menetelmien käyttöä, ja taustoitan niiden soveltuvuutta omaan tutkimukseeni.

3.2.1 Taiteen tietoutta syventävä merkitys

Ihmiset jäsentävät ja ilmentävät todellisuutta monin eri tavoin, esimerkiksi sanoittaen, toimien ja luomalla mielikuvia (Bruner 1972, 18; Sava 1981; Sava & Katainen 2004, 27). Vastaanotamme ja opimme asioita toiminnan kautta. Aluksi toiminta voidaan nähdä hyvin konkreettisena, mutta kehityksen kautta se muotoutuu myös mielen toiminnoiksi. Tietoisuuden kasvaessa kokemamme asiat jäsentyvät ajatuksiin. Konkreettisten toimintojen oppimisen myötä kokemukset jäsentyvät myös abstrakteina kokonaisuuksina, kuvina ja mielikuvina. Tätä jäsentävät erilaiset symbolit, kuten kieli ja merkit. Symbolit mielletään usein verbaalisiksi ja kirjoitetuiksi, mutta ne voivat olla myös visuaalisia. (Sava & Katainen, 2004, 27–28.)

Marjo Räsänen (2015) korostaa taidekuvien tekemisen merkitystä maailman käsitteellistämisen välineenä. Jokainen teos representoi tekijänsä senhetkisiä kokemuksia maailmasta. Taiteellinen kognitio perustuu käsitteellistämiseen, siinä missä mikä tahansa muukin tiedonala. (Räsänen 2015, 27.) Taiteen tutkimuksellisen merkityksen puolestapuhuja Inkeri Sava (1998) painottaa, että taiteeseen perustuva tutkimustyö on tietoista ymmärryksen laajentamisesta. Taiteellisessa tutkimuksessa taiteelle ja taiteelliselle toiminnalle asetetaan keskeinen tietoa syventävä merkitys. (Sava 1998, 116.)

Taidelähtöisten menetelmien käyttö tutkimuksessa on lisääntynyt viime aikoina ja taideperustaisten aineistonkeruumenetelmien soveltuvuudesta etenkin lasten ja nuorten tutkimukseen on enenevissä määrin tutkimustietoa. Tarinat ja kertomukset ovat esimerkiksi turvapaikanhakijalapsille tapa lähestyä läpi käytyjä kokemuksia. Niiden myötä lapsi saa mahdollisuuden antaa tunteille ja kokemuksille merkityksiä, tarkastella niitä kriittisesti, ja joissain

tapauksissa myös saada prosessin myötä minäkuva korjaavia kokemuksia. (Lähtenmäki 2013, 34–35.) Kuvat ja luova toiminta mahdollistavat puhuttua kieltä laajemman ymmärryksen tilan. Tästä syystä luovaan ilmaisuun perustuvat menetelmät sopivat erityisesti monikulttuurisiin kohtaamisiin. Yhteisen kielen puuttuessa kuvat ja taiteellinen toiminta tuovat monipuolisuutta vuorovaikutukseen. (Känkänen 2013, 29.)

Omassa tutkimuksessani minulla ei ole tutkimushenkilöiden kanssa yhteistä kieltä, joten luovaan toimintaan perustuvien tiedonkeruumenetelmien käyttö tuntui luontealta tavalta kerätä informaatiota. Lasten tekemät taidekuvat toimivat tutkimuksessani minun ja lasten välisenä kommunikaation välineenä. Taiteen ja taiteellisen toiminnan kautta lapset saivat kertoa ja tuoda näkyväksi ajatuksistaan turvallisuuden tunteesta. Taiteella on tutkimuksessani, kuten Sava yllä mainitsi, keskeinen tietoutta syventävä merkitys. Huomionarvoista on, että taideperustainen toiminta ei välttämättä ole pelkästään taidekuvien tekemistä ja niiden tulkitsemista. Luova toiminta sai monenlaisia muotoja esimerkiksi Päivi Känkäsen (2013) tutkimuksessa. Edustettuna olivat erilaiset taideprojektit kuvanveistosta rap-musiikin tekemiseen. Suomen Nuorisoseura ry:n *Taidot elämään* -hankkeessa (2013–2016) taas nuoret tekivät lyhytelokuvia, joiden avulla pyrittiin lisäämään heidän elämänhallinnan taitoja. Sanoin, kuvin tai kirjoittamalla kertomisella on kaikissa sama perusajatus. Niiden tavoite on tarkastella ja reflektoida sekä hahmottaa sitä, minkälainen on. Taiteen avulla omaa elämää käsiteltäessä yksilön kokemukset heijastuvat ikään kuin uudelleen katsottaviksi. (Heikkinen 2001, 120; Sava & Katainen 2004, 29.) Omassa tutkimuksessani taideperustainen toiminta ilmenee kuvien tekemisen prosessina ja valmiiden töiden tulkitsemisena.

3.2.2 Taiteen mahdollistama subjektiivinen etäisyys

Turvallisuuden tunteen määrittelyyn liittyy mielestäni olennaisesti myös sen vastakohdan, turvattomuuden, pohdinta. Esimerkiksi resilienssin rakentumisen kannalta on keskeistä nostaa myös negatiiviset koettelemukset käsiteltäviksi. Taiteen avulla negatiivisia kokemuksia on aikaisemman tutkimuksen perusteella helpompi lähestyä. (Bardy ym. 2007; Känkänen 2013; Leavy 2009; Vilmilä 2016.)

Savan ja Kataisen (2004) mukaan kokemusten ja muistojen tietoinen tarkastelu tai sanoiksi pukeminen voi välillä olla vaikeaa. Tällöin vaikeiksi koettuja kokemuksia ja ajatuksia voi yrittää lähestyä esimerkiksi taiteen kautta. (Sava & Katainen 2004, 29.) Taiteen keinoin itsensä tarkastelun mahdollisuuksista kirjoittaa myös Irmeli Järventie (2001). Hänen mukaansa varhaisia muistoja, tuntemuksia, mielikuvia sekä konkreettisia aistikokemuksia on vaikea pukea sanoiksi (Järventie 2001, 83–124). Sava ja Katainen (2004) puhuvat omaelämäkerrallisesta muistista ja

sen kehollisuudesta. Heidän mukaansa menneisyys ja tulevaisuus ovat läsnä meissä myös fyysisesti. Tällä he tarkoittavat sitä, että muistot ovat vahvasti liitoksissa tilanteissa koettuihin fyysisiin reaktioihin, kuten pelkoon, iloon tai suruun. Sava ja Katainen (2004) mukaan elämän traagisimmat kokemukset saattavat jäädä kognitiivisen tietoisuuden ulkopuolelle, siinä missä varhaisimmat lapsuuskokemuksetkin, sillä ihmismieli suojelee itseään muistojen tulvalta ja niiden liialliselta raskaudelta. Heidän mukaansa jokaisen kertoessa omasta elämästään tarinaa muille, on kerrottu aina osin totta ja osin tarua. (Sava & Katainen 2004, 28.) Tästä syystä taidekuvien tekemiseen, ja niistä kertomiseen liittyvä kuvitteellisuuden mahdollisuuden säilyttäminen oli minulle aineistonkeruussa tärkeää.

En halunnut rajata lasten töitä vain faktoihin. Annoin tilaa myös mielikuvitukselle, koska fiktiivisellä kuvittelulla ja luovalla itseilmaisulla on todettu olevan hyviä vaikutuksia mahdollisesti kovia kokeneille lapsille (Känkänen 2013, 99–100; Lähtenmäki 2013, 44; Punamäki 2006, 153–154; Sava & Katainen 2004, 28–29). Luovassa toiminnassa passiivinen vastaanottajan rooli vaihtuu aktiiviseen. Antaessaan vaikeasti käsiteltävissä oleville asioille luovan toiminnan kautta erilaisia merkityksiä, lapsi pääsee käsittelemään kokemaansa monipuolisesti. (Punamäki 2001.) Taiteen luoman metaforisen suojan avulla voidaan kipeitäkin kokemuksia tarkastella etäämmältä. Tarkastelun myötä koettuja asioita on mahdollista jäsentää ja käsitteellistää. (Känkänen 2013, 99–100.)

Fiktio myötä lapsen on mahdollista ilmaista ajatuksiaan vapaammin, ratkaista ongelmia ja haaveilla tulevasta (Lähtenmäki 2013, 44). Fiktiivisten tai todenmukaisten kertomuksien kautta yksilön on mahdollista tuoda kuuluvaksi kokemuksiaan, muistojaan sekä tuntemuksiaan. Kokemusten kuuluvaksi tuomisen ohella kokemuksia ja ajatuksia voidaan kuvien kautta tuoda myös näkyväksi. (Sava & Katainen 2004, 28–29.) Raija-Leena Punamäki (2006) korostaa luovan toiminnan soveltuvan erityisesti sotaa tai väkivaltaa nähneiden lasten kokemusten käsittelyyn ja heidän resilienssin tukemiseen (Punamäki 2006, 153–154). Omassa tutkimuksessani en ota kantaa turvapaikanhakijalasten taustoihin tai heidän kokemuksiin pakolaisuudesta. Turvallisuus ja turvattomuus ovat aihealueina sensitiivisiä ja henkilökohtaisia, joten riippumatta tutkimushenkilöiden taustoista, on taidelähtöisten menetelmien käyttö perusteltua.

Tutkimukseni aineisto koostuu turvapaikanhakijalasten piirtämistä kuvista heille turvallisuuden tunnetta tuovista tekijöistä. Kuvien pohjalta lapset saivat omin sanoin kertoa minulle kuviensa sisällöstä. Halusin aineiston perustuvan lasten minulle piirtämiin kuviin ja niistä kerrottuun informaatioon. Sensitiivistä aihetta lähestyttiin kuvien avulla, ja niistä kerrotut kertomukset toimivat kuvallisen ilmaisun tukena.

3.3 Narratiivisuus turvapaikanhakijalasten taidekuvien analyysissa

Narratiivisen lähestymistavan nähdään soveltuvan hyvin esimerkiksi sellaisiin tutkimuksiin, jotka rakentuvat yksilöiden omaan vapaaseen kerrontaan. Narratiivisessa tutkimuksessa aineisto koostuu usein yksilöiden omasta elämästään kertomista tarinoista. Narratiivisen tutkimuksen avulla päästään tarkastelemaan esimerkiksi sitä, miten yksilöiden tuottamat omakohtaiset kertomukset asettuvat suhteessa laajempiin kulttuurisiin kokemuksiin. Narratiivisessa tutkimuksessa voidaan tutkia myös sitä, minkälaiset laajemmat kulttuuriset elementit näkyvät yksilön omakohtaisissa kertomuksissa. (Heikkinen 2001.) Sosiaalisen konstruktionismin mukaan todellisuuden rakentuminen on intersubjektiivista ja kulttuuriset tekijät muokkaavat käsityksiämme ympäröivästä maailmasta. Kulttuuriset tekijät ovat vaikuttaneet olennaisesti myös oman tutkimuksen aineiston syntyyn. Vaikka tämä tutkimus ei pyri selittämään lasten kertomusten taustalla olevia kulttuurisia muuttujia, niiden vaikutus aineiston syntyyn tiedostetaan.

Tutkimukseni narratiivinen osa syntyi sekä kuvataidetoiden tekemisen aikana, että töiden valmistumisen jälkeen. Keskustelut minun ja lasten välillä käytiin tulkin välityksellä. Keskustelut tallennettiin nauhurille, jonka asetin keskustelun ajaksi pöydälle. Nauhuri oli mukana heti aineistonkeruun alusta alkaen, jotta lapset tottuisivat siihen jo töitä tehdessään. Vaikka nauhuri oli pienikokoinen, huomasin lasten kiinnittävän siihen huomiota. Laite tuntui lopulta unohtuvan ja lasten huomio kiinnittyi taidekuvien tekemiseen.

Osa lapsista halusi kertoa töistään ja muista kuulumisistaan tapaamisten aikana, osa halusi keskittyä taidekuvien tekemiseen, ja kertoa töistään vasta saatuaan kuvat valmiiksi. Aineistonkeruun aikana pyrin olemaan mahdollisimman neutraali. Halusin olla kannustava ja esittää hyväksyntäni lasten taiteellisille valinnoille. En kuitenkaan ottanut kantaa töiden sisältöön. Valmiin työn kohdalla pyysin lasta kertomaan kuvasta omin sanoin. Kysymykset esitin muodossa ”Kertoisitko minulle kuvasta?” ”Kertoisitko tästä (ja osoitin kuvan eri osia) tarkemmin?” Tavoitteenani oli antaa lapsen kertoa kuvastaan mahdollisimman vapaasti. Halutessaan lapsella oli mahdollisuus olla kertomatta kuvasta. Yksi tutkimukseen osallistuneista lapsista ei halunnut tehdä ollenkaan teoksen toista osaa, koska ei kokenut, minkään täällä olevan asian olevan hänelle turvallinen tai luotettava. Hän teki tuotoksen vain tehtävänannon ensimmäisestä osasta.

Tutkimukseni aineistonkeruuvaihe asetti turvapaikanhakijalapset asemaan, jossa heidän oli palattava ajassa taaksepäin. Lapsia ei haluttu asettaa tilanteeseen, jossa heidän olisi tullut vasten tahtoaan kerrata kokemiaan turvattomuuden kokemuksia uudelleen. Keskittyminen kohdennettiin turvallisuuden siis kokemuksiin. Mahdollisesta negatiivisten kokemusten muistelemisesta huolimatta, menneisyyspuheella on myös hyviä ulottuvuuksia, sillä se mahdollistaa tapahtuneiden

kertaamisen ja auttaa niiden ymmärtämisessä. Menneisyyden kautta ihmisen on mahdollista ymmärtää nykyisyyttään. Menneisyyspuhe auttaa ymmärtämään myös niitä, jotka siinä ovat osallisina. (Pasupathi, Weeks & Rice 2006, 248.) Jos minämuodossa kertominen olisi tuntunut lapsille liian omakohtaiselta, oltaisi etäisyyden ottamista voitu helpottaa kehottamalla heitä kertomaan esimerkiksi kolmannessa persoonassa. Kolmannen persoonan käyttö on erityisesti narratiivisessa tutkimuksessa yleisesti käytetty omakohtaisten asioiden kertomista helpottava menettelytapa (Hänninen & Koski-Jännes 2000, 197–198).

Esimerkiksi Lähteenmäen väitöstutkimuksessa (2013) käytettiin piirtämistä sadutusten tukemiseen ja alkujännityksen helpottamiseen. Niitä, jotka eivät tuntuneet pääsevän sadun kertomisessa alkuun, Lähteenmäki pyysi piirtämään ensin kuvan. Kuvan pohjalta tai sen tekemisen aikana, lapset olivat Lähteenmäen mukaan kertoneet tarinan helpommin. Jotkut lapset olivat piirtäneet tapaamisten aikana jopa useampia kuvia, sellaisia jotka eivät olleet kuuluneet tutkimuksen aineistoon. (Lähteenmäki 2013, 61.)

Lähteenmäen (2013) väitöstutkimuksessa turvapaikanhakijalasten kertomat tarinat kotimaastaan liittyivät usein arkisiin asioihin. Lapset kertoivat esimerkiksi perheenjäsenistään, ystäivistään, kodeistaan, koulunkäynnistä sekä leikkimisestä. Lähteenmäen mukaan lapset tarinoivat menneisyydestään usein muistoja kaunistellen, ja paikoittain eri muistikuvia toisiinsa sekoittaen. Lähteenmäki sanoo, että hänellä ei tutkijana ollut aina tarkkaa käsitystä siitä, mistä asiasta tai paikasta lapsi kulloinkin puhui. Tarkennusta ja tukea lasten kertomille tarinoille hän oli saanut haastatteleamalla lasten vanhempia. (Lähteenmäki 2013, 74.)

Omassa tutkimuksessani tarkoituksena oli tarkastella lasten turvallisuudelle antamia merkityksiä. Keskiössä ei ollut lasten tekemien kuvien vastaavuus menneiden tapahtumien kanssa, vaan tilaa annettiin myös lasten mielikuvitukselle. Lapsille turvallisuutta tuovat asiat saivat olla tosia tai keksittyjä, enkä Lähteenmäen tavoin haastatellut lasten vanhempia saadakseni tarinoille vahvistusta. En myöskään kysellyt lapsilta tarinoiden todenperäisyyttä, vaan he saivat vapaasti tehdä taideteoksensa ja kertoa niistä sen jälkeen omin sanoin. Tarkoituksena oli tuoda esille niitä asioita, jotka lasten mukaan saavat heille aikaan tunnetta turvallisuudesta. Kuvittelemisen ja kuvitteelliset asiat voivat olla myös sellaisia.

Heikkisen (2001) mukaan narratiivista tutkimusta voidaan tarkastella joko aineiston narratiivisen rakenteen tai tutkimuksen narratiivisen yleisluonteen näkökulmasta. Ensimmäisessä tarkastelutavassa tutkimuksen aineisto koostuu kertomuksista, joita analysoidaan kertomuksia luokittelemalla ja kategorisoimalla niissä esiintyviä rakenteita. Toisessa lähestymistavassa tutkimus itsessään käsitetään narratiiviseksi tuotokseksi tutkittavasta asiasta. Tällöin narratiivisen analyysin päämäärä on ikään kuin tuottaa uusi tarina aineiston kertomusten pohjalta. (Heikkinen

2001.) Narratiivista tutkimusta yhdistää kuitenkin näkemys, joka korostaa yksilön roolia tiedonmuodostuksen prosessissa. Narratiivinen tutkimus on konstruktivistista, ja siinä tieto nähdään jatkuvassa muutoksessa olevana prosessina. Ihminen on tietoa jatkuvasti rakentava konstruoija, ja tieto on monista näkemyksistä koostuvaa representaatiota jatkuvasti muuttuvasta kulttuurisesta maailmasta. (Heikkinen 2001.) Omassa tutkimuksessani päämääränä on muodostaa näkemys siitä, minkälaisia yhtäläisyyksiä turvapaikanhakijalasten turvallisuuden tunnetta vahvistavista tekijöistä on muodostettavissa. Analysoin aineistoa sen sisällön mukaan, luokittelemalla ja kategorisoimalla. Pyrkimyksenäni ei ole tuottaa lasten kertomusten pohjalta uutta kertomusta tai rakentaa juonianalyysiä.

3.4 Aineiston analysointi

Ruusuvuori, Nikander ja Hyvänen (2010) sanovat, ettei aineiston analyysiin ja tulkintaan ei ole koskaan yhtä eksaktia menettelytapaa, vaan tutkija itse valitsee tietämyksellään aineistoon parhaiten soveltuvan lähestymistavan. Tutkimuskysymykset tai -tehtävät sekä tutkijan tulkinta ja tutkijan tekemät valinnat ohjaavat aineiston käsittelyä. Tärkeää on, että tutkija aloittaisi aineistoon tutustumisen ja alustavan analysoinnin tekemisen aina mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. (Ruusuvuori, Nikander & Hyvänen 2010, 11, 15.) Myös Hirsjärven ja Hurmeen (2011) mukaan aineiston analysointitapaa tulisi suunnitella jo aineistonkeruun aikana (Hirsjärvi & Hurme 2011, 135).

Teemoittelu tuntui heti alkuun sopivalta aineiston sisällön analysointiin. Siinä aineistoa pelkistetään siten, että siitä hahmotetaan ensin olennaisimmat asiat ja tarkastellaan, minkälaisia yhdistäviä tekijöitä niistä on havaittavissa. Aineistoa käydään läpi useaan otteeseen, tavoitteena löytää aineistosta yhteyksiä ja keskeisiä merkityksiä. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 172.) Saaranen-Kauppisen ja Puusniekan (2006) mukaan teemoittelu on yleisesti käytetty analysointitapa etenkin haastatteluaineistojen tai narratiivisten aineistojen läpikäymiseen. Teemoittelussa on määrä muodostaa aineistosta teemoja etsimällä siitä yhdistäviä tai erottavia tekijöitä. Pyrkimyksenä on löytää yksi pääteema tai useampi yläteema, joiden alle voi muodostaa kategorioita eli alateemoja. Tässä vaiheessa analyysia korostuu tutkijan vastuu ja valta. Tutkijan tulee huolehtia, että teemat luodaan aineistoon pohjautuen, ja hänen tulee jatkuvasti kriittisesti tarkastella analyysiaan. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 173–174; Moilanen & Räihä 2001, 54–56.) Aineiston analysoinnissa käytin apuna aiempaa tutkimustietoa, sekä teorianäkökulmaa todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta.

Huomioitavaa on, että pelkkä jaottelu ja sen kuvailu eivät sellaisenaan riitä aineiston analyysiin, vaan analyysin on tarkoitus saada muodostettua aineistosta sellaisia päätelmiä, joihin eivät pelkkä kategorisointi ja aineiston toisintaminen riitä (Ruusuvuori ym. 2010, 19). Teemojen muodostamiseen on olemassa apuvälineitä, joita tutkija voi työssään hyödyntää. Sellaisia ovat esimerkiksi koodaus tai taulukointi. Taulukointi auttaa tutkijaa hahmottamaan aineistosta keskeiset tekijät, joiden pohjalta esimerkiksi tekstinkäsittelyohjelmia hyödyntäen, on helpompi muodostaa yhteisiä teemoja.

Oman aineiston varhainen analysointi alkoi jo silloin, kun lapset aloittivat kuvataidetoimensä tekemisen. Ensimmäisen kerran teemoittelin ja kategorisoin aineistoa tehdessäni tutkimukseen osallistuneiden lasten kanssa ripustusta vastaanottokeskuksessa järjestämäämme taidenäyttelyä varten. Lapset toivoivat, että kuvat, joissa on rakennuksia, laitettaisiin kaikki samalle seinälle ja kuvat, joissa on ihmisiä toiselle. Näin huomasin taidenäyttelyä ripustaessani teemoittelevani aineistoa ensimmäisen kerran.

Varsinaisen sisällön teemoittelun aloittaessani olin litteroinut nauhoitukset lasten kertomuksista ja kuvataidekerhon tapaamisista. Yhdistin lasten kertomukset ja oikeat kuvataidetyöt tunnistetietojen avulla, mutta sen jälkeen tutkimuseettisistä syistä, poistin kaikki lasten tunnistetiedot. Jaoin kuvataidetyöt kahteen kasaan, *ennen* ja *nyt*, molemmille omat pinonsa. Tarkastelin näiden kahden pinon kuvataidetoita erikseen ja tein muistiinpanoja molemmista. Erottelemalla *ennen* ja *nyt* työt toisistaan kykenisin myöhemmin myös tekemään niiden keskinäistä vertailua. Jo alkuun huomasin, että työt olivat näiden kahden pinon välillä hyvin erilaisia. Kuvasarjan ensimmäisestä osasta (*ennen*) löytyivät kaikki lasten tekemät kuvat rakennuksista ja suurin osa kuvataidetoista, joissa kuvattiin ihmisiä. Jälkimmäisessä osassa oli lähinnä toimintaan liittyviä kuvituksia, leluja ja leikkihuoneita tai vastaanottokeskuksen lähiympäristöjä.

Alkuhuomioiden jälkeen hahmottelin molemmista pinoista omia alustavia teemoja, jotka kirjoitin omaan tiedostoon Word-tekstinkäsittelyohjelmalla. Luin kirjallisessa muodossa olevaa aineistoa useaan otteeseen. Tulostin tekstinkäsittelyohjelmaan kirjoitetut selostukset kuvista ja printtasin ne paperille, jotta sain leikkaa-liimaa – tekniikalla yhdistettyä kuvan ja oikean tarinan yhteen. Tämä helpotti aineiston kokonaisvaltaista läpikäymistä. Tarkastelin, vertailin sisältöjä ja aloin järjestellä kuvallis-kirjallista aineistoa yhteisesti teemoittain. Sen jälkeen kvantifioin kirjallisessa ja kuvallisessa muodossa olevan aineiston listaamalla uuteen Word-tiedostoon vastausten sisällöt yksityiskohtaisesti. Tiedostoon lisäsin vastausten esiintymismäärän koko aineistossa. Tein kolme erilaista jaottelua, joista kahteen erottelin tehtävänannon ensimmäisen ja toisen osan, ja kolmanteen kirjasin koko aineiston yhteensä. Tiivistettyäni ja jäsenneltyäni aineistoa myös laskettavaan muotoon, oli helpompi aloittaa tulkinta ja vuoropuhelu teorian ja

aikaisempien tutkimusten kanssa. Tutkimustulosten esittämisen kannalta kvantifioinnista ei ollut lisäarvoa, sillä en pyri tuloksillani yleistysten muodostamiseen.

Tutkimuksessani kuvat toimivat tutkimusaineistona. Aineiston analyysiä tukemaan lapset saivat itse sanoittaa tekemiensä kuviensa sisällön ja kertoa niiden merkityksistä. Näin pyrin välttämään kuvantulkinnallisia väärinkäsityksiä. Aineistonkeruun aikana pidin myös tutkimuspäiväkirjaa, johon keräsin mahdollisimman laajasti tekemiäni havaintoja ja huomautuksia tutkimuksen kulusta. Tutkimuspäiväkirjaa käytin lähinnä oman toimintani ja tutkimuksen kulun reflektomisessa, sekä konkreettisena apuna tutkimuksen vaiheista kirjoittaessani.

Aineistonkeruuvaiheessa tarvittiin tulkkeja, jotta kommunikaatio minun ja lasten välillä onnistuisi. Tulkkipalvelut, tilat sekä käytännön järjestelyt esimerkiksi aikataulujen järjestämisestä sekä tutkittavien informoinnista hoiti vastaanottokeskus. Tulkkien roolista tutkimuksessa kerron tarkemmin myöhemmässä alaluvussa.

3.5 Tutkimushenkilöt, käytännön järjestelyt ja aineistonkeruun eteneminen

Tutkimuksen aineisto kerättiin eräässä vastaanottokeskuksessa keväällä 2017. Informantteina toimivat vastaanottokeskuksessa sillä hetkellä asuneet lapset, jotka olivat iältään 4–11-vuotiaita. He olivat saapuneet Suomeen Venäjältä, Turkista, Ghanasta, Nigeriasta, Makedoniasta ja Albaniasta. Lasten taustoja, ikää, sukupuolta, Suomessa oltua aikaa tai lähtömaata en tutkimuseettisten syiden takia määrittele tämän tarkemmin.

En tarkoituksenmukaisesti selvittänyt tutkimukseen osallistuneiden lasten taustoja, sillä en nähnyt sen tuovan erityistä lisäarvoa tutkimukselle. Lisäksi eettisestä näkökulmasta tarkasteltuna keskeistä tutkimuksessa oli lasten identiteettien paljastumattomuus. Myös tutkimuslupa velvoitti minua olemaan keräämättä tutkimushenkilöiden tarkempia tunnistetietoja. Perheiden turvapaikkamenettelyn eteneminen ei mielestäni kuulunut minulle, vaan se oli lasten oma henkilökohtainen, ja tutkimuksen ulkopuolinen asia.

Vaikka kaikki perheet olivat saaneet etukäteen omalla äidinkielellään sekä informointikirjeen (liite 1) että kirjallisen suostumusasiakirjan (liite 2) tutkimusluvasta, oli vanhempien läsnäolo erityisesti ensimmäisen kerran alkuun toivottavaa. Ennen aineistonkeruun alkua esittelin itseni ja kerroin tutkimuksesta, sen tarkoitusperistä, sekä siihen liittyvistä tutkimuseettisistä käytänteistä, kuten aineiston käyttämisestä vain omiin tutkimuksellisiin tarpeisiin ja tutkimukseen osallistuvien lasten tunnistetietojen salaamisesta. Painotin, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista, ja että kuvataidekerhoon saisi osallistua, vaikka kieltäytyisi tutkimuksesta. Kerroin tämän olevan

mahdollista, koska valmiit kuvataidetyöt kerätään tutkimusta varten vain niiltä, jotka siihen ovat antaneet luvan.

Halusin pitää tapaamiset vapaina ja avoimina myös vanhemmille, sillä osa tutkimukseen osallistuneista lapsista oli vielä verrattain nuoria, ja he olisivat saattaneet jännittää tilannetta. Lisäksi arvelimme vastaanottokeskuksen työntekijöiden kanssa, että vanhemmat myös arvostavat mahdollisuutta saada halutessaan tulla katsomaan, mitä minä heidän lastensa kanssa teen. Toivottamalla myös vanhemmat tervetulleiksi, koin, että kuvataidekerho vapaamuotoisempi ja erityisesti pienemmät lapset osaisivat olla rennommin tutun aikuisen ollessa läsnä. Vanhempien läsnäolon myönteisen vaikutuksen esimerkiksi lasten jännityksen helpottamisessa, huomasin myös Minna Lähtenmäki (2013), tehdessään etnografis-narratiivista tutkimusta turvapaikanhakijalapsista. Väitöstutkimuksessaan Lähtenmäki koki vanhemman, usein äidin, läsnäolon erityisesti nuorimpien tutkittavien kohdalla tärkeänä. Hänen mukaansa myös sisarusten tai tutun tulkin läsnäolo vapautti tunnelmaa ja helpotti lasten jännittyneisyyteen. (Lähtenmäki 2013, 56–58.)

Lähtenmäen (2013) kokemuksen mukaan, lasten olemiseen vaikutti myös se, missä aineistonkeruun tapahtui. Tehdessään aineistonkeruuta virallisissa asiointihuoneissa, Lähtenmäen mukaan lapset saattoivat jännittää tilannetta välillä niin paljon, ettei aineistonkeruu onnistunut. Sen sijaan, esimerkiksi vastaanottokeskuksen vapaa-ajan viettoon tarkoitetuissa tiloissa tai asuinhuoneistoissa oltaessa, tunnelma oli tutkijan mukaan ollut vapautuneempi, eivätkä lapset jännittäneet tapaamisia. (Lähtenmäki 2013, 56–57.) Näin ollen, valitsin itsekkin kuvataidekerhon paikaksi kokoushuoneiden asemesta vastaanottokeskuksen vapaaseen oleskelun tarkoitetun tilan. Tilassa oli isoja pöytiä sekä kaksi sohvaa, ja tila varattiin aineistonkeruun ajaksi ainoastaan meidän käyttöömmme.

Paikan lisäksi Lähtenmäki koki, että myös aineistonkeruun ajankohdalla oli merkitystä. Hänen mukaansa haastattelut ja sadutukset kannatti kerätä silloin, kun lapset olivat virkeimmillään. (Lähtenmäki 2013, 56–57.) Valitsin oman aineistonkeruun ajankohdaksi aamupäivän, jolloin vastaanottokeskuksen työntekijöiden mukaan lapset myös suurimmalla todennäköisyydellä olisivat kaikki paikalla. Ensimmäinen ryhmä kokoontui ennen ruokailua, ja toinen sen jälkeen. Valittu ajankohta toimi mielestäni oman tutkimukseni kohdalla hyvin, vaikka valittu ajankohta sulki tutkimuksen ulkopuolelle ne lapset, jotka kävivät koulua, sillä kuvataidekerho kokoontui koulupäivän aikana klo 10.00–14.00. Toisaalta, kouluun päässeitä lapsia oli tuolloin tässä kyseisessä vastaanottokeskuksessa vain muutama. Lisäksi vastaanottokeskuksen henkilökunnan mukaan juuri ne lapset, jotka eivät olleet päässeet kouluun, tarvitsivat eniten toimintaa ja

ajanvietettä päiviinsä. Kaikki vastaanottokeskuksessa tuona aikana olleet lapset, koululaisia lukuun ottamatta, osallistuivat tapaamisiin.

Tutkimuksessa turvapaikanhakijalapsen tekivät kaksiosaiset kuvasarjat heille turvallisuuden tunnetta tuottavista tekijöistä ennen ja nyt: mitkä henkilöt, paikat, asiat tai toiminnan he kokivat turvallisiksi ja hyvää mieltä tuottaviksi ennen turvapaikanhakua ja sen jälkeen. Nämä muodostivat siis tehtävänannon kaksi osaa. Ensimmäinen osa *ennen* tarkoittaa tässä kontekstissa aikaa ennen kotimaasta lähtöä. Toinen osa, *nyt*, kuvaa sitä hetkeä ja paikkaa, jossa he aineistonkeruun aikana olivat. Näiden kahden kuvaparin (turvallisuuden tunnetta luovat tekijät *ennen* ja *nyt*) pohjalta lapset saavat vapaasti, omin sanoin, sanella mitä valmiit tuotokset esittävät. Molempien tehtäviin oli mahdollista tehdä halutessaan myös useampia tuotoksia. Joku lapsista teki useamman teoksen toiseen tai molempiin tehtäviin, joku teki vain yhden ja joku saattoi haluta tehdä kuvituksia vain tehtävänannon ensimmäiseen osaan. Annoin lapsille vapauden toimia mielenkiintonsa mukaisesti.

Tiedostin, että pelkkä turvallisuuden käsitteen määrittely saattaisi ohjata lasten ajatuksia, mutta yhteisen kielen puuttuessa koin, että tehtävänannossa olisi hyvä avata turvallisuuden käsitettä seuraavalla tavalla:

”Tehdään siis kaksi työtä, joista toinen kertoo siitä, mikä sinulle sai aikaan turvallisuuden tunnetta sinun omassa kotimaassasi. Ja toinen työ tehdään siitä mikä sinulle sai aikaan turvallisuuden tunnetta nyt Suomessa täällä vastaanottokeskuksessa.

Töiden aihe on kaikilla siis turvallisuuden tunne.

Eli, mistä tulee turvallinen olo? Se voi olla mikä tahansa, joka saa sinun olosi tuntumaan turvalliselta.

Onko se jotkut tietyt ihmiset? Jotkut tietyt asiat tai tavarat? Jotkut tietyt paikat? Joku tekeminen?

Se voi olla mikä tahansa, joka saa juuri sinun olosi tuntumaan turvalliselta. Tuntumaan turvalliselta, eli siltä ettei sinua pelota. Tai jos pelottaa, mitkä asiat ovat silloin sinulle tärkeitä ja tuovat turvallista tunnetta sinulle?

Tämä on jokaisen oma tunne ja siksi jokaisella turvallisuutta tuovat asiat voivat olla omanlaisia.

Eli nyt tehdään taideteokset sellaisia asioita, jotka saivat sinun olosi turvallisiksi kotimaassasi ja jotka saavat sinun olosi turvallisiksi nyt kun olet täällä. Asioista, jotka ovat tärkeitä kun sinua esimerkiksi pelottaa.

Kaksi suunnittelupaperia, kaksi lopullista työtä.”

Aineistonkeruu koostui siis kolmesta peräkkäisenä päivänä järjestetystä tapaamisesta, jotka järjestettiin vastaanottokeskuksen vapaa-ajanviettoon tarkoitettussa tilassa, lapsille tarkoitetun vastaanottokeskuksen päivätoiminnan yhteydessä. Päivätoiminta nimettiin kuvataidekerhoksi. Ensimmäisellä tapaamiskerralla annettiin informaatiota tutkimuksesta ja käytännön asioista, kerrottiin tehtävänanto ja aloitettiin taidekuvien suunnittelu. Ensimmäisellä tapaamiskerralla kaikilla tutkimukseen osallistuvilla lapsilla sekä heidän vanhemmillaan oli myös mahdollisuus suullisesti, tulkin välityksellä ja omalla äidinkielellään, esittää mahdollisia lisäkysymyksiä. Osalla vanhemmista olikin tarkentavia kysymyksiä, ja vastauksen kuultuaan he allekirjoittivat tutkimusluvan kirjallisen suostumusasiakirjan.

Ajatustyön aloittamisen helpottamiseksi, jokaiselle jaettiin luonnostelua varten valkoinen A4 paperi sekä lyijykynä. Kerroin, että varsinainen työ tehtäisiin vahaliiduilla A3 paperille, jonka värin jokainen saisi valita itse. Perustelin luonnospaperin käyttöä sillä, että sen avulla olisi mahdollista kokeilla ja ideoida työtä ennen varsinaisen taidekuvan teon aloittamista. Kaikki lapset tekivät ensin suunnitelmia, joista osa toteutui varsinaiselle paperille samanlaisena, ja osa muuttui prosessin aikana. Yksi lapsista ei halunnut tehdä lopullista työtä liiduilla tai värilliselle paperille. Hän päätti sen sijaan tehdä lopullisen työn heti luonnospaperille. Toisella ja kolmannella tapaamiskerralla lapset tekijät ja viimeistelivät kuvataidetoitään, sekä kertoivat niistä minulle tulkkien välityksellä.

Tutkimuksen aineistonkeruun päätteeksi sovimme lasten kanssa viikon päähän uuden ja tutkimukseen liittymättömän tapaamisen, jonka aikana pidimme tehdyistä töistä vastaanottokeskuksen vapaa-ajanviettohuoneessa taidenäyttelyn. Lapset saivat tehdä näyttelyyn kutsukortteja, joita he antoivat vanhemmilleen, sisaruksilleen ja sukulaisilleen sekä vastaanottokeskuksessa heille tutuiksi tulleille työntekijöille. Lapset kertoivat olevansa näyttelyn valmisteluista ja näyttelystä hyvin innoissaan. Näyttelypäivänä he toivottivat paikalle saapuneet tervetulleiksi ja esittelivät omia teoksiaan. Jokainen oli saanut päättää minkä tai mitkä tekemistään töistä he halusivat mukaan ripustukseen. Koska tämä ylimääräinen tapaamiskerta ei kuulunut tutkimukseen, paikalla ei ollut tulkkeja, enkä ottanut tallenninta tuolloin mukaan. Koska osa vastaanottokeskuksen ohjaajista tuli näyttelyyn, he ovat nähneet kuka lapsista on tehnyt minkäkin teoksen. Näin ollen kyseiset vastaanottokeskuksen työntekijät saattavat tunnistaa lapsen myös tutkimuksesta. Heitä tosin velvoittaa vastaanottokeskuksen salassapitovaatimus, joten koin, että tästä ei seuraisi tutkimukseen osallistuneille lapsille haittaa.

4 TUTKIMUSEETTISET POHDINNAT

Ihmistieteissä hyvään tutkimusetiikkaan kuuluu aina toisen ihmisen ja tieteen kunnioittaminen, sekä tiedeyhteisön hyvien tieteellisten käytänteiden noudattamiseen sitoutuminen (Kuula 2006, 34, 60). Tuomen ja Sarajärven (2009) mukaan tutkimuseettiset pohdinnat alkavat jo tutkimusta suunniteltaessa sekä aihetta valittaessa (Tuomi & Sarajärvi 2009, 129). Oman tutkimukseni kannalta keskeisin eettinen pohdinta käytiin tutkimuksen alkuvaiheissa, tutkittavan aiheen rajaamisessa. Turvallisuuden vastakohta, turvattomuuden tunne, tuli esille tutkimusaineistossa, vaikka tutkimuseettisistä syistä sitä tietoisesti välttelin. Tutkimuseettisistä syistä pyrin jatkuvasti tarkkailemaan, jos joku lapsista tuntisi olonsa kuvataidekerhossa epämukavaksi. Keskusteltuani vastaanottokeskuksen henkilökunnan kanssa, totesimme yhdessä, että negatiivisilta kokemuksilta onnistuttiin tutkimuksen aikana välttymään, siitä huolimatta, että aihe oli lapsille sensitiivinen.

Vaikka säätely lasten osallistumisesta tutkimukseen on tiukentunut, tutkimuksen kentällä on samalla myös vahvistunut ajatus siitä, että lapset ovat aktiivisia yhteiskunnan jäseniä siinä missä aikuisetkin (Mäkelä 2010, 69). Lasten nostaminen tasavertaiseen merkitystenantajien rooliin on asettanut tutkimukselle uudenlaisia eettisiä kysymyksenasetteluita (Christensen & Prout 2002). Lasten tutkimisessa eettiset pohdinnat nousevat erityisen tärkeään asemaan, ja siksi tässä tutkimuksessa lapsille annettiin valta päättää, mitkä tekemistään kuvataidetoista he halusivat antaa tutkimuksellisiin tarkoituksiin. Lapset eivät halunneet laittaa kaikkia töitään esille vastaanottokeskuksen taidenäyttelyyn, mutta halusivat antaa jokaisen tekemänsä työn, myös luonnokset, minulle tutkimusta varten. Lasten mielipiteen ja näkemysten huomioiminen tutkimuksessa on Mäkelän mukaan jo sellaisenaan eettinen teko. Lapsia koskevassa tutkimuksessa on hänen mielestään se vaara, että lopputulokset eivät edusta aidosti lasten mielipiteitä, jos lasten päätösvaltaa itseä koskeviin asioihin kavennetaan liikaa. (Mäkelä 2010, 82.) Omassa tutkimuksessani huoltajilla oli lopullinen päätösvalta tutkimukseen osallistumisesta, mutta kunnioittaakseni lasten mielipiteitä, kysyin ensisijaisesti lapsilta itseltään, halusivatko he pyytää vanhemmiltaan suostumusta tutkimukseen. Vaikka halusin korostaa lasten roolia aktiivisina toimijoina, huoltajien kuuleminen on tässä yhteydessä tärkeää, sillä kaikki tutkimukseen osallistuneet lapset olivat nuoria alaikäisiä (4-11 – vuotiaita).

Alaikäisiä lapsia tutkittaessa eettiset pohdinnat korostuvat, sillä pienillä lapsilla ei aina ole tarpeeksi kykyjä arvioida, mikä on hänen kannaltaan parasta. Vapaamuotoisten aineistonkeruumenetelmien kohdalla tutkijan vastuu korostuu entisestään. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 125). Tutkimuksessa sitouduttiin noudattamaan tutkimuseettisen neuvottelukunnan laatimia ohjeita ja tutkimus suunniteltiin yhdessä vastaanottokeskuksen johtajan kanssa siten, että siinä kunnioitettiin tutkittavien itsemääräämisoikeutta. Tutkimukseen osallistuneet lapset ja heidän huoltajansa olivat tietoisia, että tutkimukseen osallistuminen oli vapaaehtoista ja sen saattoi missä tahansa tutkimuksen vaiheessa halutessaan keskeyttää. Koska informantteina olivat lapset, tutkimuksen aikana tarkkailin ilmaisevatko lapset haluttomuutensa jatkaa tutkimusta myös esimerkiksi elein tai teoin.

Alasuutarin mukaan tutkimukseen osallistuvia tulee informoida tutkimuksen sisällöstä ja tarkoituksesta selkeästi ja jokaisen omalla äidinkielellä, jotta osallistumispäätös perustuisi hyvään tutkimuseettiseen käytäntöön (Alasuutari 2005, 148). Näin ollen tutkimuksesta informoitiin sekä sanallisesti että kirjallisesti etukäteen, ja annettiin asianosaisille mahdollisuus esittää lisäkysymyksiä. Kuten yllä todettiin, lasten vanhemmilta pyydettiin kirjallinen suostumus lasten tutkimukseen osallistumisesta. Huoltajille sekä tutkimukseen osallistuville lapsille kerrottiin selkeästi, ja jokaisen omalla äidinkielellä keskeiset tiedot tutkimuksesta ja sen tarkoituksesta. Tässä käytin apuna vastaanottokeskuksen tulkkipalveluita, joiden osuudesta tutkimuksessani kerron lisää myöhemmässä alaluvussa.

Tutkimustilanne kuvailtiin lapsille ja heidän huoltajilleen etukäteen ja lisäksi arvioitiin myös siihen kuluva aika. Osallistujille kerrottiin, että tutkimuksen keskeyttäminen tai tutkimuksesta kieltäytyminen eivät estäneet päivätoimintaan osallistumista, sillä valmiit työt kerättiin tutkimuksellisiin tarkoituksiin vain niiltä, jotka olivat siihen antaneet suostumuksensa. Etukäteen oli myös sovittu, että toiminnan alettua kuvataidekerhon tutkimuksellisia tarkoituksia ei korostettu, jotta myös niillä, jotka eivät olisi halunneet osallistua tutkimukseen, olisi ollut tervetullut olo päivätoimintaan. Kaikki kuvataidekerhoon osallistuneet lapset päättivät myös osallistua tutkimukseen.

Tutkimuksessa vältettiin tutkittavalle aiheutuvaa vahinkoa suunnittelemalla tutkimustilanne etukäteen hyvin. Aineistonkeruussa oli myös läsnä vastaanottokeskuksen henkilökuntaa, sillä se toteutettiin osana vastaanottokeskuksen lapsille tarkoitettua päivätoimintaa. Aineistonkeruuseen liittyvät tehtävät suunniteltiin lapsille mukavaksi tekemiseksi ja aineistonkeruu nimettiin *kuvataidekerhoksi*. Aineiston analyysissä ja tulosten kirjaamisessa noudatettiin yksityisyyden ja tietosuojan säilymisen periaatteita ja suoria tunnistetietoja ei missään tutkimuksen vaiheessa kerätty. Pienen otannan vuoksi tutkittavien henkilötietoja tai vastaanottokeskuksen sijaintia ei

mainita. Tutkimuksessa ei käytetä pseudonyymejä, vaan tutkittavista käytetään kaikista yhteistä tunnistetta ”lapsi”.

4.1 Oma rooli tutkijana

Koska tutkimuksessani tutkittavat ovat lapsia ja tutkimusmenetelmät luovia, koin ennakoimattomuuden etukäteen yhdeksi keskeiseksi tutkimukselliseksi haasteeksi. Aiemmin mainittu liikkumavara oli ennakoimattomuuden ohella keskeisiä muuttujia erityisesti aineistonkeruussa, jossa lasten tuotokset määrittelivät olennaisesti aineiston rakentumista. Lukemalla aiempia tutkimuksia, kartoitin mahdollisia aineistonkeruun liittyviä ongelmakohtia ja varauduin niihin suunnittelemalla vaihtoehtoisia toimintamalleja. Tällä tavoin oli mahdollista helpottaa ennakoimattomuuteen liittyviä haasteita kuitenkin säilyttäen tutkimukselle haluttu liikkumavara. Esimerkiksi siltä varalta, jos lapset eivät olisi saaneet taidekuviaan aloitettua tai eivät olisi käsittäneet tehtävänannon ideaa, minulla oli mukana Lasten ja Nuorten Taidekeskuksen digitaalisesta aineistosta tätä tutkimusta varten käyttööni saamia eri-ikäisten, ja eri puolilta maailmaa tulevien lasten tekemiä kuvituksia elämästään. Omakohtaisten taidekuvien tekoon ryhtyminen tapahtui kuitenkin lapsilta luontevasti, sillä jokainen alkoi suunnitella ja työstää töitään oma-aloitteisesti heti tehtävänannon jälkeen. Täten en nähnyt Lasten ja Nuorten Taidekeskuksen kuva-arkiston kuvien yhteistä tarkastelua tarpeelliseksi. Koen kuitenkin, että niiden näyttämisen mahdollisuus helpotti aineistonkeruun käytännön suunnittelua ja lisäsi omaa tutkimuksellista varmuutta aineistonkeruutilanteessa.

Ennen kentälle menoa, pohdin omaa asemaani tutkijana ja suhteessa tutkittaviin lapsilähtöisen tiedonintressin näkökulmasta. Tutkimuksenteossa tutkijan ja lapsen välinen valtasuhde on perinteisesti ollut hyvin hierarkkinen. Tämä ilmenee esimerkiksi siten, että lapset pyrkivät usein vastaamaan kysymyksiin tutkijaa, eli aikuista miellyttäen. Ikään kuin oikeanlaisia vastauksia esittämällä lapset pyrkivät siihen, että aikuinen osoittaisi heille hyväksyntäänsä. Tämän huomasi myös Lähteenmäki (2013) tutkimuksessaan *Lapsi turvapaikanhakijana - Etnografisia näkökulmia vastaanottokeskuksen ja koulun arjesta*. Hänen tutkimukseensa osallistuneet lapset olivat lisäksi olleet huolissaan siitä, aiheuttavatko heidän kertomansa tarinat heidän vanhemmilleen surua. Lapset osoittivat näin kantavansa huolta vanhempiansa voinnista. Lähteenmäen mukaan myös hänen tutkimuksensa aikuiset hakivat välillä hyväksyntää lasten tekemien tarinoiden sisällöstä, kysymällä esimerkiksi oliko lapsen tutkijalle kertoma tarina hyvä ja onnistunut. (Lähteenmäki 2013, 58–61.)

Tunteiden syrjässä pitäminen oli ajoittain vastaanottokeskuksen lasten kanssa toimiessa vaikeaa, sillä osalla oli takanaan raskaita kokemuksia ja paljon luopumista. Näissä tilanteissa tutkijan roolissa pysyminen oli hankalaa. Oli eduksi, että olin jo ennen kentälle menoa tutustunut tutkimuskirjallisuuteen ja näin ollen valmistautua tällaisten tilanteiden varalle. Marjatta Bardy ja Päivi Känkänen (2005) teoksessa *Omat ja muiden tarinat: Ihmisyyttä vaalimassa*, huomauttavat, että tutkijan on pystyttävä tunnistamaan ja hyväksymään tutkimusprosessin aikana mahdollisesti esiin nousevat tunteet, antamatta niiden kuitenkaan vaikuttaa. Näin tutkijan on mahdollista luoda aineistonkeruuseen sellainen tilanne, jossa tutkittava kokee todella tulleen kuulluksi. (Bardy & Känkänen 2005, 212.)

4.2 Tulkkien rooli tutkimuksessani

Tutkimuksessa käytetyt tulkit olivat työsuhteessa olevia virallisia ja puolueettomia tulkkikeskuksen tulkkeja, joiden läsnäolosta vastasi vastaanottokeskus. Kaikki tutkimukseen liittyvät kirjalliset tiedotteet käännettiin tutkimukseen osallistuneiden lasten ja heidän vanhempiansa äidinkielelle myös saman tulkkipalvelun kautta. Osa tulkeista oli vastaanottokeskuksen lapsille jo entuudestaan tuttuja, mikä näkyi molemminpuolisena lämpimänä vastaanottona ja välittömänä tunnelmana lasten ja tulkkien välisissä kohtaamisissa. Osa tulkeista tuli myös työajan ulkopuolella katsomaan lasten kokoamaa taidenäyttelyä.

Tulkin käyttämisellä tutkimuksessa on luonnollisesti oma vaikutuksensa aineistoon, sillä tutkin lapsen kertomaa aina tulkin käännöksen kautta. Analyysi ei perustu ensikäden kerrontaan vaan sisältää tulkintaa jo ennen omaa tulkintaani, jolloin väärinymmärtämisen mahdollisuus on suurempi. Tulkkien käyttö kuitenkin mahdollisti minun ja lasten välisen kommunikaation, mikä oli tutkimuksen kannalta välttämätöntä.

Tulkin läsnäolo mahdollisti joissain tilanteissa myös syventävän kulttuurisen lisätiedon saamista. Esimerkiksi yhdessä tapauksessa lapsi piirsi hänelle tärkeää paikkaa kotimaastaan. Paikassa oli puutarha sekä viljelysmaa, jossa kasvoi monenlaisia puita, kasveja, vihanneksia ja hedelmiä. Lapsi ei aina tiennyt näille nimiä, jolloin hän kuvaili sitä tarkemmin tulkille, joka tiesi kertoa tarkemmin mitä lapsi tarkoitti. Toisaalta välillä myös tulkkien oli hankala löytää oikeaa sanaa jollekin lapsen kertomalle asialle. Esimerkiksi seuraava keskustelu käytiin kahden tulkin, minun sekä tutkimukseen osallistuneen lapsen kanssa:

Tulkki 1: Tässä on.. Mikä? Jotain rauta jotain..?

Tulkki 2: Onks se joku kiipeilyteline?

(Tulkit ja lapsi keskusteleivat)

Tulkki 1: Ahaa!

Tulkki 2: Voi roikkuu niinku näin (näyttää)?

Tulkki 1: Aaa siis semmonen missä roikkuen mitä sä meet niinku eteenpäin, mikä se on?

Minä: Niinku kiipeilyteline.

Tulkki1: Niin siis joku missä voi roikkua niinku näin (näyttää) ja sit mennään eteenpäin?

Lapsi: Joo, semmonen silta.

Lapsi: Siellä oli torni mut mä en päässyt sinne ylös, kaikki halus mennä sinne ylös.

Koska yhteistä kieltä ei ollut ja tulkkauksilanteissa tulkkaminen tapahtuu yleensä melko nopealla tahdilla, kävimme tulkkien kanssa etukäteen läpi sanastoa, jotta tehtävänantoon liittyvät väärinymmärrykset kieleltä toiselle tulkatessa saataisiin minimoitua. Tulkkien välityksellä käydyt keskustelut sujuivat mutkattomasti ja tunnelma lasten kanssa oli mielestäni rento ja välitön. Silloin, kun tulkki ei ollut paikalla, minun ja lasten kanssakäyminen oli erilaista ja lapset olivat ujompia. Tuntui, että tulkin läsnäolo antoi lapsille enemmän mahdollisuuksia ilmaista itseään. Omalla kielellä puhuessaan heillä vaikutti olevan tutkimustilanteessa tasa-arvoisempi keskustelijan rooli minuun nähden.

5 AINEISTON ANALYYSI – TURVAPAIKANHAKIJALASTEN TURVALLISUUDEN TUNTEEN RAKENTUMINEN

Monessa lasten hyvinvointia koskevassa tutkimuksessa käytetään lähtökohtana Erik Allardtin (1976) hyvinvointimallia. Siinä hyvinvointi määritellään yksilön perustarpeiden toteutumisen kautta. Allardtin mukaan hyvinvointi jaetaan kolmeen eri osaan, *having* (aineelliset perustarpeet), *loving* (perhe- ja vertaissuhteet) sekä *being* (omanarvontunne, itsensä toteuttaminen, mielekäs tekeminen). Mallin mukaan hyvinvointi voidaan saavuttaa, jos yksilö saa keskeiset perustarpeensa tyydytettyä. (Allardt 1976.) Johanna Kiili (1998, 2006) on muodostanut lapsilähtöisyyteen perustuvat kriteerit lasten hyvinvoinnin arvioimiseen, joiden mukaan voidaan tarkastella lasten hyvinvoinnin toteutumista. Kiili yhdistelee mallissaan yllä mainittua Allardtin (1976) hyvinvointimallia, sekä vuoden 1989 Lapsen oikeuksien sopimusta. Kiilin mukaan lapsella on itsellään voimavaroja, jotka voivat taata hänelle hyvinvointia. Nämä voimavarat on jaettu neljään alakategoriaan: inhimilliset, sosiaaliset, materiaaliset sekä kulttuuriset voimavarat. (Kiili 1998, 2006.) Vaikka oma tutkimukseni käsitteli lasten turvallisuuden tunnetta, löytyi aineistosta edellä mainittuja hyvinvoinnin osatekijöitä sekä Kiilin että Allardtin mallista. Hyvinvointi ja turvallisuuden tunne sisältävät tämän perusteella samankaltaisia tekijöitä. Näin ollen tukemalla lasten turvallisuuden tunnetta, edesautetaan todennäköisesti myös lasten hyvinvointia. Aineiston analyysissa ja sen pohjalta tehdyssä teemoittelussa käytän hyödyksi Allardtin ja Kiilin hyvinvointimallien jaottelua ja sovellan sitä omaan aineistooni lasten turvallisuuden tunteen rakentumisesta.

Olen nyt jaotellut turvallisuuden tunnetta lapsille tuovat asiat aineistoni perusteella kolmeen osa-alueeseen: 1. aineelliset tekijät, 2. sosiaaliset suhteet ja 3. toiminta. Nämä kolme toistuivat lasten teoksissa, ja niistä kerrotuissa selityksissä lähes poikkeuksetta. Seuraavissa alaluvuissa erittelen aineistoni turvallisuuden osatekijöitä tarkemmin. Lisäksi arvioin saamieni tulosten suhdetta aikaisempien tutkimusten tuloksiin, sekä tarkastelen tulosten yhteyksiä myös

todellisuuden sosiaalisen rakentumisen teoriaan. Huomioitavaa on, että turvallisuuden tunnetta tuovat asiat eivät ole esitelty kokonaisuudessaan hierarkkisessa järjestyksessä. Analyysissa pyrin kuvailemaan myös, esiintyvätkö turvallisuuden tunnetta tuovat asiat tehtävänannon ensimmäisessä, toisessa vai molemmissa osissa, koska sillä on keskeinen merkitys tutkimuksen tulosten tarkastelun kannalta.

5.1 *Turvallisuuden tunteen aineelliset voimavarat turvapaikanhakijalasten taidekuvissa*

Kiili erittelee yhdeksi lasten hyvinvoinnin perustaksi aineelliset voimavarat. Käytän hänen termiä aineellisista voimavaroista puhuessani oman tutkimukseni aineiston turvallisuuden tunnetta lapsille tuoneista materiaalisista tekijöistä, kuten rakennuksista, leluista ja muusta omaisuudesta. Kiilin mukaan aineelliset tekijät ja lasten perustarpeiden täyttäminen kuuluvat yhteen, sillä ne ikään kuin mahdollistavat toinen toisensa. Hän kuvaa näitä omistettavina voimavaroina, ja käyttää tässä yhteydessä myös englanninkielistä termiä *having*. (Kiili 1998, 17.) Perustarpeiden tyydyttäminen, kuten uni, ravinto tai hygienia eivät tulleet omassa tutkimusaineistossani esille, mutta jokainen tutkimukseen osallistunut lapsi mainitsi kodin tärkeänä turvallisuuden tunnetta tuovana tekijänä. Seuraavassa alaluvussa lisää turvallisuuden tunnetta aikaansaavista aineellisista tekijöistä.

5.1.1 Koti tai kotiin verrattavissa oleva asuinpaikka

KUVA 1. Kotitalo lähtömaassa.

Koti tai jokin siihen verrattavissa oleva asuinpaikka osoittautui tämän tutkimusaineiston perusteella lapsille aineellisista tekijöistä kaikkein merkittävimmäksi. Jokainen tutkimukseen osallistuneista lapsista sekä piirsi että kertoi paikasta, jossa oli ennen tähän vastaanottokeskukseen tuloa asunut. Koti, tai siihen verrattavissa oleva asuinpaikka, koettiin kuvissa ja niiden pohjalta kerrotuissa kertomuksissa tärkeäksi. Se yhdisti perheitä, ja sinne liittyi positiivisiksi koettuja muistoja arjesta sekä läheisistä ihmissuhteista. Läheiset ihmissuhteet tulivat tärkeiden asuinpaikkojen lisäksi jokaisen turvapaikanhakijalapsen kohdalla esille. Tätä havaintoa esittelen tarkemmin turvallisuuden tunnetta aikaansaavien sosiaalisten suhteiden alaluvussa.

Turvapaikanhaun myötä menetettyjä koteja ikävöitiin ja niistä puhuttiin paikoin jopa nostalgisoivaan sävyyn. Kodeista piirretyissä kuvissa paistoi aurinko, kukat kukkivat ja kuvassa mahdollisesti olleet ihmishahmot oli piirretty hymyilemään. Joskus myös puut ja aurinko hymyilivät.

KUVA 2. Kotitalo lähtömaassa.

Lapsi: ”Olen piirtänyt kotoa [paikan nimi]”

Minä: ”Okei, no mitäs siellä on?”

Lapsi: ”Meillä kotona [paikan nimi] on puita, autoja, kukkia, ruohoja.”

Minä: "Kertoisitko, mitä täällä on?"

Lapsi: "Sydänten sisäpuoli on kaunis."

Minä: "Niin on."

Lapsi: "Siellä on äiti ja isä sydämen sisällä. [Paikan nimi] meillä oli ihanaa, leikittiin sisällä, meillä oli iso talo siellä pysty leikkimään - - tämä on meidän kotitalo. Talossa asui, minä, isä, äiti, pikkusisko, isosisko, isoveljet. Paljon tilaa."

Minä: "Sydämet puussakin?"

Lapsi: (nyökyttää) "Puukin hymyilee, se on tosi hyvä asia. Olen piirtänyt kirsikoita. Oli ihanaa."

Turvallisuutta tuovista aineellisista voimavaroista koti oli yleisin, mutta keskeinen havainto oli, että tämä kodiksi koettu turvallinen paikka ei kaikkien tutkittavien kohdalla ollut lasten oma kotitalo. Merkillepantavaa oli myös, että osa tutkimukseen osallistuneista lapsista koki kotitaloon liittyvän niin negatiivisia muistoja, etteivät he ensisijaisesti halunneet piirtää sitä. Nämä tarinat tulivat samasta perheestä. Perheen lapsilla on siis kaikilla jaettu kokemus siitä, että tärkeä kodinomainen paikka voi tarpeen vaatiessa olla myös joku muu, kuin oma ensisijainen kotitalo. Omaan kotiin liittyvät negatiiviset tunteet kumpusivat kaikilla perheen ulkopuolisista tekijöistä. Ulkopuolinen uhka oli saanut aikaan turvattomuuden tunnetta, ja pelkoa perheenjäsenten, erityisesti vanhempien, turvattomuudesta. Omaan kotitaloon liittyi myös positiiviseksi koettuja muistoja, mutta päällimmäisenä ajatuksena kaikilla oli siellä koettu turvallisuuden tunteen heikkeneminen.

Lapsi: "Tossa toisessa kuvassa, niin siellä mä tunsin oloni erittäin turvattomaks, koska sinne tuli aina niitä miehiä, ja ne oli naamioituneita ja ne haki äitiä ja isää. Enkä mä halua matkustaa enää sinne takas, koska mä pelkään että meidät tapetaan."

Nämä sisarukset piirsivät oman kodin sijasta turvallisuuden tunnetta aikaansaavana paikkana sukulaisensa kotitalon. Vasta viimeisenä tapaamispäivänä yksi neljästä sisaruksista piirsi perheen oman kotitalon ja kertoi siitä. Lasten kertoman mukaan, tädin luona kaikkien oli ollut hyvä olla. Kyseinen talo ja sen ympäristö oli koettu turvalliseksi, ja sinne sijoitetut muistot kerrottiin positiivisinä. Tädin luo oli matkustettu säännöllisin väliajoin, ja siellä oli vietetty kerralla pidemmän aikaa.

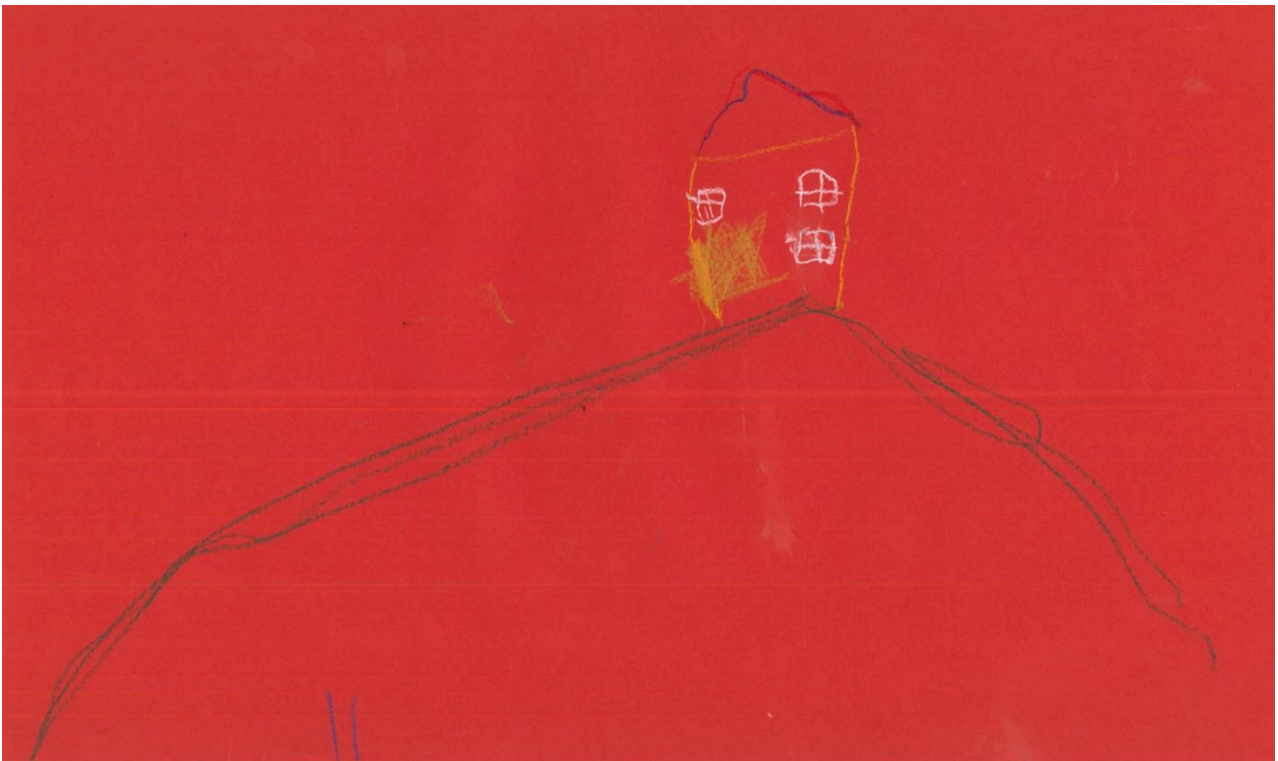
KUVA 3. Kotitaloon verrattavissa oleva tärkeä asuinpaikka.

Lapsi: "Mut tää (osoittaa toista piirtämänsä kuvaa) on mun tädin talo. Se asuu pohjoisessa ja kesäisin me aina matkustettiin tänne, ja istutettiin puutarhaan puita. Haluattekste, että mä kerron mitä siellä oli? Siellä oli vadelmia mansikoita, erilaisia omenoita ja päärynöitä sit siellä oli mustikoita mustaherukoita päärynöitä, kukkia, paljon erilaisia, sit oli perunoita, tomaatteja ja melkein sata puuta. Sata puuta! Maissia kasvatettiin, ja mä oon nyt omasta mielestäni sanonut kaikki."

Tärkeä kodinomainen paikka ei siis välttämättä ole se, jossa on vietetty ajallisesti eniten aikaa. Aineiston perusteella turvallisuuden aineellisena voimavarana voi toimia myös jokin kotiin verrattavissa oleva asuinpaikka. Omassa tutkimuksessani analyysia vahvistaa edellisten tarinoiden lisäksi myös toinen esimerkki. Kyseinen lapsi oli lähtenyt kotimaastaan Suomeen omien sanojensa mukaan niin nuorena, 5-vuotiaana, ettei muistanut sieltä nyt 9-vuotiaana enää juuri mitään. Kotimaastaan lähdettyään hän oli ennen tähän vastaanottokeskukseen muuttoa asunut muutaman vuoden eräässä toisessa Suomen kaupungissa. Siellä ollessaan perhe ei ollut asunut vastaanottokeskuksen tiloissa, vaan he olivat lapsen kertoman mukaan saaneet oman asunnon. Tutkimushenkilö kuvaili sen olleen hänelle koti, ja halusi siksi piirtää tehtävänannon ensimmäisen osan sijoittumaan sinne. Paikka oli hänelle tärkeä, sillä siitä puhuttiin yksityiskohtaisesti jokaisella aineistonkeruun tapaamiskerralla. Lapsi oli käynyt koulua ja oppinut siellä myös suomen kieltä.

Nykyiseen vastaanottokeskukseen verrattuna aikaisempi asuinpaikka Suomessa oli ollut lapsen mielestä kodinomaisempi.

Kodilla tuntui olevan myös aikaisempien tutkimusten valossa lapsille hyvinvoinnin kannalta jollain tavalla merkityksellinen rooli (Kiili, 1998, 36; Lähteenmäki, 2013). Koti tai siihen verrattavissa oleva asuinpaikka oli siis myös tämän tutkimuksen mukaan lasten turvallisuuden tunteen kannalta kaikkein tärkein aineellinen tekijä, sillä se tuli esille jokaisen tutkimushenkilön kohdalla. Kaksi tutkimukseen osallistuneista lapsista mainitsi luottavaisena palaavansa kotiin, vaikka toisaalta he totesivat sen olevan nyt mahdotonta. Koti näyttäytyi siis turvallisuuden tunteen kannalta merkityksellisenä, vaikka se oli toistaiseksi menetetty.

KUVA 4. Kotitalo lähtömaassa.

Myös aikaisemmat lasten hyvinvointitutkimukset tukevat havaintojani kodin tärkeydestä (Fattore, Mason & Watson 2007; Kiili 1998; Lähteenmäki, 2013). Lasten turvallisuuden tunteen rakentumisen kannalta oli positiivista huomata, että tärkeä paikka ei välttämättä ollut aina oma kotitalo lähtömaassa, vaan se saattoi ikään kuin korvautua, jos kotitaloon liittyi liialti negatiivisiksi koettuja muistoja, tai sieltä oli jouduttu lähtemään jo kauan aikaa sitten.

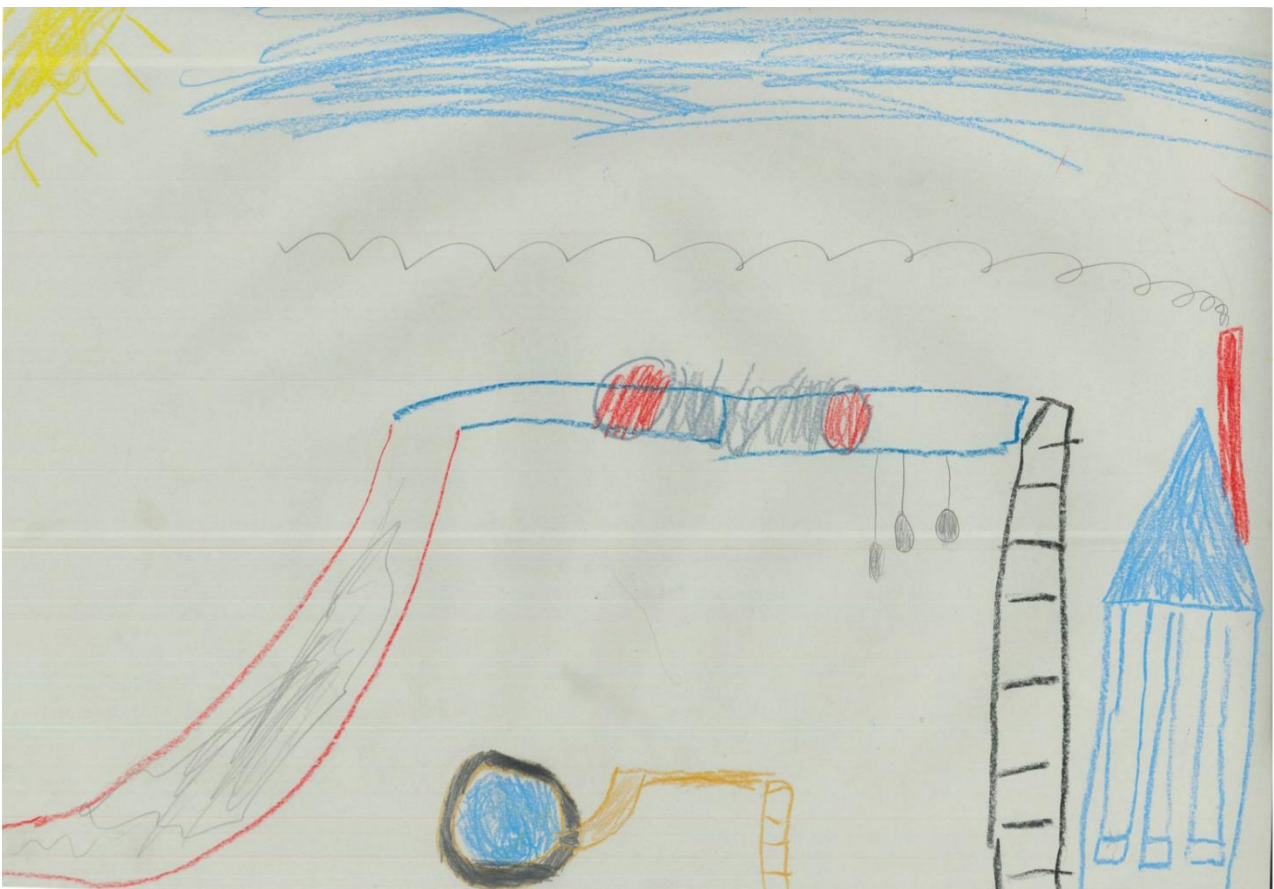
Tutkimukseen osallistuneilla tärkeä kodinomainen paikka tuli esille erityisesti tehtävänannon ensimmäisessä osiossa. Kotia tai siihen verrattavissa olevaa asuinpaikkaa turvallisuuden tunnetta aikaansaavana tekijänä piirretty sijoittumaan tähän hetkeen, jossa tutkimus tehtiin. Tämä kertoo mielestäni joko siitä, etteivät lapset kokeneet kotoisuuden tunnetta kyseistä vastaanottokeskusta kohtaan, tai he eivät vielä olleet ehtineet muodostaa tarvittavaa tunnesidettä paikkaan.

Vastaanottokeskukset ovat väliaikaisia sijoituspaikkoja mutta osa hakijoista saattaa päätyä viettämään siellä pitkiäkin aikoja. Turvapaikkamenettelyn keskimääräinen kesto oli vuonna 2016 263 vuorokautta (Maahanmuuttovirasto 2017b.) Seuraavassa alaluvussa kerron tarkemmin kodin, tai siihen verrattavissa olevan asuinpaikan, lähistöllä sijaitsevien paikkojen merkityksestä lasten turvallisuuden tunteen rakentajina.

5.1.2 Toimintaympäristöt

Toimintaympäristöllä tarkoitan tässä yhteydessä paikkoja, joissa lapset oman kertomansa mukaan viettävät aikaansa. Tällaisia olivat leikkipuistot, asuinpaikan läheiset pihat ja kadut, koulu sekä paikat, jonne perhe oli tehnyt yhdessä retkiä. Leikkiin tarkoitettut paikat toistuivat lasten toimintaympäristöistä kaikkein useimmin. Tutuksi koettu ympäristö luo aineiston perusteella turvallisen pohjan turvapaikanhakijalasten arjelle. Oma tuttu, ja yleensä oman asuinpaikan läheinen, toimintaympäristö todetaan myös kirjallisuuden perusteella usein muita toimintaympäristöjä turvallisemmaksi (Tuominen ym. 2014).

Etenkin leikkipaikoista tehdyt kuvaukset olivat yksityiskohtaisesti piirrettyjä ja leikkitelineitä kuvailtiin tarkasti. Toimintaympäristöt yhdistyivät tärkeäksi koettuihin sosiaalisiin suhteisiin.

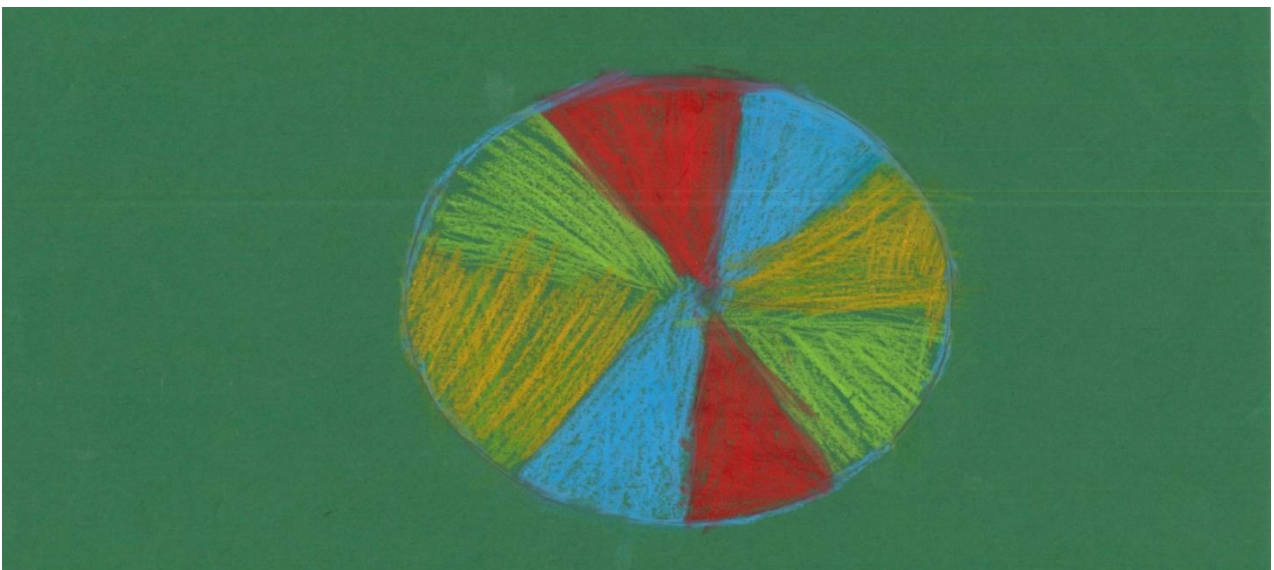
KUVA 5. Leikkipuisto lähtömaasta.

5.1.3 Tavarat

Aineellisesta omaisuudesta mainintoja saivat lelut ja pelit, perheen auto sekä mobiililaitteet ja tietokone. Samoja elementtejä oli tullut esille myös aiemmasta lasten hyvinvointiin ja turvallisuuden tunteeseen liittyvästä tutkimuksesta (Kiili 1998, 36). Lelujen tai muiden tavaroiden puutteesta ei kukaan kuitenkaan piirtänyt tai maininnut. Lelut tulivat puheeksi vain niissä tilanteissa, joissa niitä koettiin olevan saatavilla. Perheen auto tuli myös esille vain tehtävän ensimmäisessä osassa, ja kaikissa tapauksissa siihen liittyi olennaisesti kuvaus siitä, kenen kanssa matkaa tehtiin, ja minne oltiin menossa. Autolla ei siis tulkintani mukaan ollut lapsille arvoa sellaisenaan. Autolla matkattiin perheen kanssa metsäretkelle, tai vanhemmat tulivat sillä töistä kotiin lasten luo.

Vastaanottokeskukseen sijoittuvissa töissä aineellisista tekijöistä tuli esille televisio, kännykkä ja tietokone. Kännykällä pelaamisen mainitsi yksi lapsi, joka sanoi myös katsovansa mielellään tietokoneelta ohjelmia. Television katselu tuli uudelleen esille, kun yksi tutkimukseen osallistuneista piirsi yhdeksi vastaanottokeskuksessa turvallisuutta tuovaksi asiaksi Pikku Kakkosen Pipsa Possun.

Kaiken kaikkiaan tavaroiden omistaminen ei tuntunut olevan lapsille keskeinen turvallisuuden tunteen tekijä, vaan ne liittyivät aina johonkin toimintaan. Esimerkiksi leluista puhuttaessa, lapset kertoivat aina myös niillä leikkimisestä. Auto oli ensisijaisesti kulkuväline ja mobiililaitteista puhuttaessa ei korostunut niiden omistaminen, vaan keskiössä oli niiden tarjoama ajanviete, kuten pelaaminen tai ohjelmien katselu. Tavarat olivat lapsille näkemykseni mukaan ensisijaisesti toiminnan mahdollistajia. Toiminnan tärkeys korostui etenkin tehtävänannon toisessa osassa, eli lasten kertomuksissa vastaanottokeskuksessa.

KUVA 6. Koripallo, jolla olisi mukava pelata vastaanottokeskuksessa.

5.2 Turvallisuuden tunnetta aikaansaavat sosiaaliset suhteet turvapaikanhakijalasten taidekuvissa

Sosiaalinen konstruktionismi käsittää todellisuuden yksilön ja yhteisöjen välisenä ymmärryksenä, joka rakentuu, saa merkityksiä, kehittyy ja välittyy jokapäiväisissä ja arkisissa sosiaalisissa tilanteissa (Berger & Luckmann 1994; Burr 2015, 3–30). Arjen rutiinit toimivat yksilön turvallisuuden tunteen peruselementteinä. Niiden päälle rakennetaan tunnetta turvallisuutta. (Giddens 1991, 38–39.) Arjen- ja elämänhallinnan tunteen säilyttäminen mahdollistavat turvallisuuden tunteen elämässä. Baumanin mukaan elämä on lähtökohtaisesti kaoottista, mutta yksilö pyrkii saamaan sitä järjestykseen luokittelemalla ja organisoimalla sen rakenteita mielessään. Rajanvetojen avulla on mahdollista määritellä, mihin kuulutaan ja mihin ei kuuluta. (Bauman 2002, 21–27, 52.) Lapset paikantavat itseään, ja järjestelevät elämäänsä pääosin vanhempien tarjoaman luottamuksen ja tuen avulla (Giddens 1991, 38–39; Kirmanen 2000mikk, 130). Vanhempien ja muiden perheenjäsenten merkitys tuli esille myös tämän tutkimuksen aineistossa. Kaikki tutkimukseen osallistuneet lapset piirsivät tai kertoivat perheenjäsenten olevan heille tärkeitä turvallisuuden tunteen rakentumisen kannalta. Sosiaaliset suhteet olivat kirjallisuuden ja aikaisemman tutkimuksen lisäksi myös tässä tutkimuksessa keskinen turvapaikanhakijalasten turvallisuuden tunnetta vahvistava tekijä. Tutkimuksessani sosiaalisista suhteista mainittiin perheen lisäksi vertaissuhteet. Niistä lisää seuraavissa alaluvuissa.

5.2.1 Perhe ja läheiset

Jokainen turvapaikanhakijalapsi mainitsi perheenjäsenet turvallisuutta tuovina tekijöinä joko toisessa, tai molemmissa osissa tutkimusta. Tärkeät sosiaaliset suhteet yhdistyivät lasten teoksissa jokaiseen tutkimuksessani esille tulleen turvallisuuden tunteen osa-alueeseen, aineellisiin voimavaroihin ja toimintaan.

Perheenjäseniä myös ikävöitiin, jos he syystä tai toisesta eivät olleet nyt paikalla. Perheenjäsenen puuttuminen tuli ilmi muutaman turvapaikanhakijalapsen kertomuksissa. Kaksi lapsista puhui ikään kuin koko perhe olisi ollut paikalla.

Minä: ”Kuka tuolla kalastaa?”

Lapsi: ”Isä. Ja minä.”

Minä: ”Milloin te ootte käynyt kalastamassa vai haluaisitko mennä?”

Lapsi: ”Tänään.”

Minä: "Ai tämä on täältä Helsingistä?"

Lapsi: "Joo."

Minä: "Aa, eli hauskaa toimintaa isän kanssa."

Tulkki: "Isä ei kyllä ole täällä."

Minä: "Aa okei."

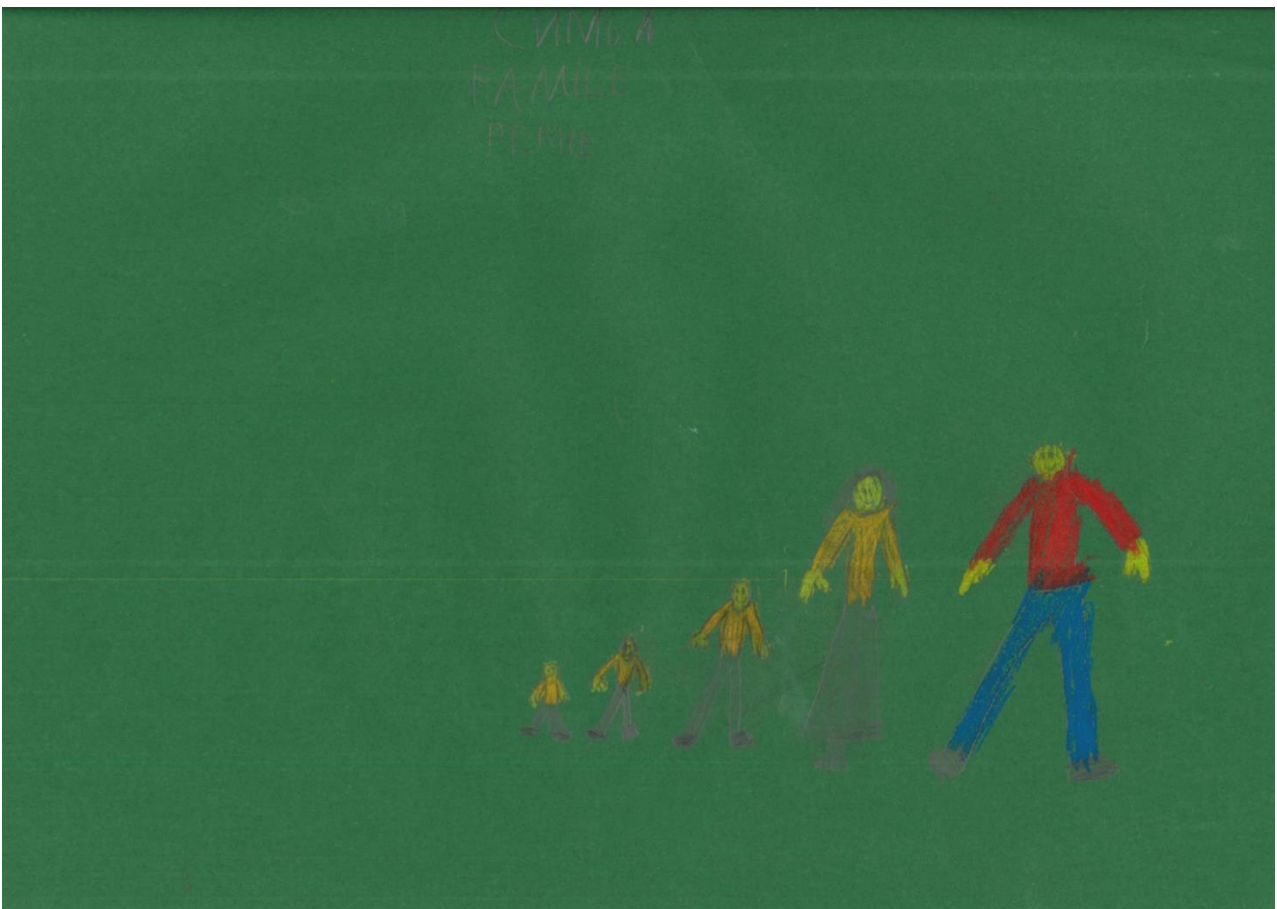
Kuten teoriaosuudessa todettiin, mielikuvituksen avulla, esimerkiksi taiteen keinoin, lapsen on mahdollista käsitellä hankaliakin aiheita (Bardy ym. 2007; Känkänen 2013; Lähteenmäki 2013, 34–35; Leavy 2009; Sava & Katainen 2004, 29; Vilmilä 2016), kuten tässä sitä, että perheen isän olinpaikkaa ei tällä hetkellä tiedetty. Savan ja Kataisen (2004) mukaan raskaat kokemukset saattavat jäädä yksilön kognitiivisen tietoisuuden ulkopuolelle (Sava & Katainen 2004, 28). Tutkimuksessani tämä näkyi etenkin niiden tarinoiden kohdalla, joissa asioiden ikään kuin uskoteltiin olevan hyvin, vaikka niin ei välttämättä ollut.

Edellä mainitun kertomuksen lisäksi toinen tutkimuksen lapsista piirsi kuvaansa perheenjäsenen, joka ei oikeasti ollut tällä hetkellä paikalla. Kuvassa oli lapsen kertoman mukaan eilinen Suomessa tehty metsäretki, jonne oli piirretty koko perhe, vaikka todellisuudessa isä ei ollut tällä hetkellä Suomessa. Lapsen äiti myös tarkensi minulle, että he eivät ole koskaan käyneetkään retkellä metsässä. Savan ja Kataisen (2004) mukaan ihmismieli suojelee itseään sulkemalla osan muistoista tai ajatuksista pois tietoisuudesta (Sava & Katainen 2004, 28). Jos, kuten Bergerin ja Luckmannin (1994) näkemyksen mukaan, käsitys ympäröivästä maailmasta on jatkuvassa muutoksessa oleva tila, lasten kokema suuri elämänmuutos on oletettavasti horjuttanut heidän tähänastista käsitystä todellisuudesta. Heidän todellisuutensa on murrosvaiheessa, sillä yksilön käsityksiin todellisuudesta vaikuttavat eletty elämä ja nykyisyys. (Berger & Luckmann 1994, 33–40.) Puuttuvan perheenjäsenen piirtäminen tuntuu tähän viitaten ymmärrettävältä, etenkin jos muutos on tapahtunut vasta vähän aikaa sitten. Esimerkkien lapsilla 28 päivää aiemmin isä oli ollut paikalla.

Tässä tutkimuksessa lasten mielikuvitukselle annettiin tilaa. Kuvittelun ja fiktion hyödyntäminen turvallisuutta tuovien asioiden kuvittamisessa ja sanoittamisessa näkyi lopulta usean lapsen kohdalla ja moni hyödynsi fiktiota joko toisessa tai molemmissa osissa tehtävänantoa. Fiktion hyödyntäminen ilmeni lasten kuvien teknisessä toteutuksessa, esimerkiksi piirtämällä auringolle hymysuun ja aurinkolasit tai tekemällä kotitalosta perinteisen talon asemesta sydämen muotoisen mökin. Muutama lapsi piirsi leikkipuistoon sellaisia telineitä, joita ei oikeasti ole, mutta piirtäjän mielestä olisi kuitenkin kiva, jos sellaisia olisi. Fiktion käyttö näkyi myös sisällöissä.

Konkreettisin esimerkki tästä on aiemmin kerrotut tarinat paikalla olevasta vanhemmasta, joka todellisuudessa ei ollut tuona hetkenä lasten kanssa samassa maassa.

Vaikka fiktiivisissä kuvituksissa tai tarinoissa ei ollut totuuspohjaa, olivat ne tärkeä osa tutkimuksen aineistoa. Taiteen ja fiktiivisen tarinankerronnan avulla lapsen oli mahdollista kertoa hänelle tärkeästä ihmissuhteesta. Mukava toiminta isän kanssa oli piirretty turvallisuuden tunnetta aikaansaavaksi voimavaraksi, vaikka todellisuudessa toiminta oli keksittyä tai liittyi aikaisempiin kokemuksiin. Sosiaalisiin yhteisöihin, kuten perheeseen, liittyminen voi auttaa yksilöä löytämään paikkansa maailmassa. Paikantumisen ja kuuluvuuden tunteen kautta elämä saa merkityksiä sekä tavoitteita, ja rutiinien avulla arki on ennakoitavissa. (Bauman 2002, 21–27, 52.)

KUVA 7. Isä, äiti, veljet ja minä.

5.2.2 Vertaissuhteet

Lapsi: ”[paikan nimi] mulla oli tuhansia kavereita, mutta täällä ei ole kavereita.”

Perheen jälkeen seuraavaksi useimmin turvallisuuden tunnetta aikaansaavina sosiaalisina tekijöinä mainittiin vertaissuhteet. Ystävien kanssa vietetyt hetket koettiin turvallisuuden tunteen kannalta tärkeiksi erityisesti tehtävänannon ensimmäisessä osiossa, eli lasten kotimaissa. Vain yksi

tutkimukseen osallistuneista lapsista sanoi, että ystäviä olisi tarpeeksi myös vastaanottokeskuksessa. Muutama mainitsi erikseen, että ystäviä ei nyt Suomeen tultua enää ole. Syy tämänhetkiseen ystävien vähyteen johtui lasten omasta mielestä siitä, että saman ikäisiä lapsia oli vastaanottokeskuksessa vain vähän. Vertaissuhteet olisivat siis turvapaikanhakijalapsille tärkeitä.

KUVA 8. Ystäviä lähtömaasta.

5.3 Arjen toiminta turvapaikanhakijalasten turvallisuuden tunteen rakentumisessa

Aikaisemman tutkimuksen mukaan turvapaikanhakijalapset ovat kokeneet vastaanottokeskuksissa vietetyn ajan usein pitkästyttäväksi ja toimettomaksi. Mielekkään tekemisen puutteen takia lasten arki vastaanottokeskuksissa on koettu usein passivoivaksi. (Lähteenmäki 2013, 15.) Toiminnan mahdollistaminen olisi turvapaikanhakijalasten hyvinvoinnin kannalta tärkeää, sillä toiminnan rooli lasten turvallisuuden tunteen rakentumisessa kasvoi lasten saavuttua vastaanottokeskukseen. Siinä missä kotimaahan sijoittuvissa kuvataidetoissa keskiössä olivat lähes poikkeuksetta perhe ja koti, vastaanottokeskuksiin sijoittuvissa teoksissa yleisimpiä aiheita olivat toiminta ja toimintaympäristöt.

Omassa tutkimuksessani toiminta ja toimintaympäristöt yhdistyivät vahvasti toisiinsa, sillä toiminta tapahtui usein tutuissa toimintaan tarkoitetuissa paikoissa ja toisinpäin. Toiminta ja toimintaympäristöt ovat väistämättä alakategorioina osittain päällekkäiset. Mielestäni oli kuitenkin

tärkeä nostaa nämä kaksi asiaa erilleen, sillä ne pitävät sisällään myös toisistaan riippumattomia asioita. Toimintaa tapahtui myös ilman jotain tiettyä toimintaympäristöä, ja toimintaympäristöt tulivat esille myös ilman mainintoja toiminnasta. Toinen ei siis ollut riippuvainen toisesta, joten omat alalukunsa ovat tutkimuksellisesti perusteltuja. Toiminnalla tarkoitan erilaisia aktiviteetteja, joita turvapaikanhakijalapsen joko kuvataidetoissaan tai niistä kertoessaan nostivat esille.

Jos toimintaympäristöt olivat niitä paikkoja, joissa lapset viettivät aikaansa, toiminta on sitä, miten he aikaansa näissä toimintaympäristöissä viettävät. Leikki oli kaiken kaikkiaan yleisin mainittu toiminnan muoto, mutta tärkeinä koettiin myös koulunkäynti. Muutaman lapsen puheissa tuli myös esille normaaleista arjen rutiineista poikkeavat toiminnot, kuten perheen yhteiset retket.

5.3.1 Leikki

Leikki mainittiin sekä tehtävänannon ensimmäisessä että toisessa osassa. Leikki oli esille tulleista toiminnan muodoista yleisin, ja vaikka lasten tekemistä taidekuvista vain yksi oli piirretty nimenomaan leikkitilanteesta, tuli se puheissa esille usein. Leikkiä kuvailtiin sanallisesti hyvin yksityiskohtaisesti ja se esitettiin positiivisena ja mukavana toiminnan muotona.

Lapsi: "Täällä on [sisaruksen nimi], se menee tonne mäkeen, mä meen tänne lelulinnaan."

Minä: "Oho vautsi!"

Lapsi: "Siellä on pyramidi sisällä. Ja paljon leluja, ja sit siellä on kaikennäköisiä liukumäkiä ja kaikkea kivaa. Ja tää on sit tota tällainen lampi lasten puistossa, siellä on joutsen. Nää on keinoja, ja mä oon keinunut tossa keinussa (näyttää)."

Minä: "Aaa okei."

Lapsi: "Siinä on erilaisia palloja. Mä oon vierittänyt niitä mäkeä pitkin. Se on tollanen iso pallo. Sitä pystyy työntämään. Ja nää on kuutioita, niistä on rakennettu talo."

Kuten edellä, kuvaus leikistä oli liitetty piirustukseen leikkiin tarkoitettusta toimintaympäristöstä, puistosta. Leikistä kertoessaan, lapset tulivat aina silminnähden iloisiksi. He hymyilivät ja puhuivat innostuneen nopeasti sekä käsillä elehtien. Tähän tutkimukseen osallistuneille turvapaikanhakijalapsille leikki oli tärkeä osa onnellista ja turvallista arkea. Leikkiminen on todettu myös aikaisemmassa tutkimuksessa lasten hyvinvoinnin kannalta merkitykselliseksi. (Lähtenmäki 2013).

Leikki yhdisti perheitä, ja toimi mukavana yhteisenä ajanvietteenä. Tutkimukseen osallistuneet turvapaikanhakijalapset leikkivät omien sanojensa mukaan useimmin sisarustensa kanssa. Lähileikkipuistoissa käytiin jommankumman tai molempien vanhempien kanssa yhdessä. Useissa tapauksissa lapset kuvailivat, kuinka leikkiä ei haluttaisi lopettaa ollenkaan, vaikka vanhemmilla olisi ulkona puistossa jo kylmä, tai alkaisi tulla pimeä.

Kaiken kaikkiaan lapset tuntuivat kokevan minkä tahansa vastaanottokeskuksessa tapahtuvan toiminnan, erityisesti leikin sekä lähiympäristöön tutustumisen, merkityksellisenä. Usein turvapaikanhakijalasten tehtävänannon toiset osiot rakentuivat yksinomaan jonkin toiminnan tai tekemisen ympärille. Etenkin vastaanottokeskuksiin saavuttua, toiminnan ja leikin rooli lasten arjessa korostui. Leikkiä ja perheen yhteisiä retkiä kuvailtiin myös teoksissa, jotka sijoittuivat aikaan ennen vastaanottokeskukseen saapumista. Niissä kuvaus ei ollut niin yksityiskohtaisesta, ja maininnat olivat harvemmassa. Vastaanottokeskukseen saapumisen jälkeen, kertomukset leikistä ja toiminnasta ikään kuin korvasivat kertomukset tärkeistä ja konkreettisista paikoista. Pysyvien paikkojen puutteessa toiminta kasvoi tärkeäksi turvallisuuden tunteen voimavaraksi.

Allardtin (1976) hyvinvoinnin voimavaroissa esiin tuleva mielekäs tekeminen näkyy myös oman tutkimukseni lasten teoksissa ja niistä kerrotuissa tarinoissa. Siinä missä tekemistä ja leikkiä kuvailtiin turvallisuuden tunnetta tuovana tekijänä lasten arjessa, mielekkään tekemisen puutetta myös harmiteltiin. Ilmeni myös, että omanikäistä leikkiseuraa ei vastaanottokeskuksessa ole lasten mielestä tarpeeksi. Tekemisen mahdollistamisella olisi Allardtin (1976) ja Kiilin (1998, 2006) mukaan positiivista vaikutusta lasten kokemaan hyvinvointiin. Tässä tutkimuksessa mielekäs toiminta oli yhteydessä myös turvallisuuden tunteen kokemuksiin, joten sen tarjoaminen vastaanottokeskuksen lapsille olisi erittäin tärkeää. Havaintoni osoittivat, että pienikin leikinomainen toiminta sai suuren merkityksen lasten puheissa. Lasten vastauksissa leikki oli kaikkein useimmin lähipuistossa tapahtuvaa yksinkertaista ulkoilua, mäenlaskua, pallonheittoa ja maisemien katselua.

5.3.2 Koulunkäynti

Turvapaikanhakijalasten toimintaan liittyvissä kuvituksissa tuli esiin myös koulunkäynti. Koulunkäynti on tärkeä ja merkityksellinen itsensä toteuttamisen muoto myös Allardtin (1976) ja Kiilin (1998, 2006) hyvinvointimalleissa. Allardtin *being* (omavarvontunne, itsensä toteuttaminen, mielekäs tekeminen) pitää sisällään koulunkäynnin ja itsensä kehittämisen (Allardt 1976). Omassa tutkimuksessani koulu koettiin positiiviseksi, ja koulunkäyntiä entisissä kotimaissa muisteltiin lämmöllä. Lasten mukaan koulussa opittiin tärkeitä asioita, mutta olennaisinta koulussa olivat

kuitenkin kaverit, joiden kanssa koulussa vietettiin aikaa. Tutkimukseen osallistuneista lapsista kukaan ei tällä hetkellä käynyt koulua, mutta moni ilmaisi halunsa päästä opiskelemaan.

KUVA 10. Koulu lähtömaassa.

Esimerkiksi tässä kuvassa koulurakennus piirrettiin paperille tarkasti ja siihen käytettiin aikaa. Kuten useissa kotitalokuvissa, myös tässä aurinko paistoi ja kukat kukkivat. Koulunkäynti oli kuvan tehneen lapsen mielestä kivaa ja koulukavereita oli kova ikävä.

Koulunkäynnin ja turvallisuuden tunteen yhteys liittyy todennäköisesti arkeen ja toistuviin rutiineihin, sillä ne toimivat turvallisuuden tunteen perustana. Toistuvuus ja ennustettavuus jokapäiväisessä elämässä tuovat turvallisuuden tunnetta etenkin lapsille (Giddens 1991, 38–39). Myös sosiaalisen konstruktionismin mukaan arki on yksilön maailmankuvan rakentumisen keskeinen osa. Todellisuus ja sen käsittäminen rakentuvat arkisten ja toistuvien rutiinien, kuten päivittäisen koulunkäynnin ympärille. (Berger & Luckmann 1994; Burr 2015, 3-30.) Koulunkäynnin katkeaminen aiheutti yhdessä tutkimukseen osallistuneessa lapsessa huolta. Hän pelkäsi, että olisi nyt turvapaikanhaun myötä unohtanut sen, miten koulussa ollaan.

Lapsi "Mä kävin tässä koulussa. Ja sitten täällä Suomessakin mä meen kouluun."

Minä: "Tykkäsitkö käydä koulua?"

Lapsi: ”Joo tykkäsin mä paljon käydä, mutta nyt mä oon unohtanut.”

Minä: ”Joo. Kyllä se muistuu mieleen taas”

5.3.3 Arki ja arjesta poikkeavat toiminnot

Havaintojeni mukaan tehtävänannon ensimmäisen osan töissä ja kertomuksissa keskityttiin jokapäiväisten ja tuttujen toimintaympäristöjen kuvaamiseen. Niihin sijoittuvia arkirutiineja kuvailtiin tarkasti. Sen sijaan vastaanottokeskuksen kontekstissa nimenomaan arjesta poikkeavat toiminnot nousivat esille useammin. Arjen rutiinin mainintojen väheneminen vastaanottokeskuksen kontekstissa johtunee siitä, että uuteen arkeen ollaan vasta totuttelemassa. Huomattavaa oli, että vastaanottokeskukseen sijoittuvat työt kuvasivat lähes poikkeuksetta jotain muuta, kuin itse vastaanottokeskusta. Suomesta lapset piirsivät turvallisuuden tunnetta aikaansaavina tekijöinä kaupungin katuja ja -puistoja sekä kahviloita tai gallerioita, joiden ohi oli kävelty tutustuttaessa uusiin seutuihin.

Pienikin poikkeama vastaanottokeskuksen arkirutiineista, kuten yllä laivan näkeminen kävelyretkellä, oli koettu mukavana ja mielekkäänä ajanvietteenä. Myös vastaanottokeskuksen vierailu sirkukseen sai aikaan lapsissa iloa. Siitä piirsi tai kertoi viisi lapsista.

KUVA 11. Vastaanottokeskuksesta tehty retki sirkukseen.

Vastaanottokeskuksen henkilökunnan mukaan asukkaille organisoitu toiminta jää usein vapaaehtoistahojen järjestettäväksi. Kuitenkin jo lyhyt kävelyretki lähikaduille oli esimerkiksi tässä tutkimuksessa koettu tärkeänä ja mielekkäänä tekemisenä, joka sai lapsissa aikaan tunnetta turvallisuudesta. Tärkeinä arjen katkaisijoina mainittiin myös perheen yhteiset retket. Yhteiset retket sijoittuivat tasaisesti sekä aikaan ennen vastaanottokeskukseen tuloa, ja sen jälkeen.

Minä: "Keitäs täällä on?"

Lapsi: "Äiti, isä, siskot, minä ja veli."

Minä: "Eli koko perhe?"

Lapsi: "Joo."

Minä: "Ootteko käynyt retkellä?"

Lapsi: "Joo!"

(vieressä äiti itkee)

5.4 Turvattomuuden tunteen läsnäolo lasten turvallisuuskuvissa

Lähteenmäen (2013) tutkimuksessa turvapaikanhakijalasten kotimaahan sijoittuvat muistelut liittyivät entisiin koteihin, tärkeisiin ihmissuhteisiin, koulunkäyntiin, sotaan. Pakomatkaa koskevat muistot liittyvät matkavalmisteluihin, matkantekoon ja ihmissalakuljettajiin, Suomeen saapumiseen. (Lähteenmäki 2013, 90–91.) Lähteenmäen mukaan turvapaikanhakijalapsilla oli menneisyydestä sekä positiivisia että negatiivisia muistoja kerrottavana. Lähimmät ihmissuhteet, koti sekä eletty arki tulivat esiin positiivisten muisteluiden kautta. Sen sijaan kotimaan turvattomuus, sota sekä koulunkäynti koettiin negatiivisina. Lapset puhuivat positiivisista asioista huomattavasti enemmän, kun taas negatiivisista muistoista ja kokemuksista usein vaiettiin. Lähteenmäen mielestä vaikeneminen johtui muistelun myötä tulevan pahan olon välttelystä. (Lähteenmäki 2013, 92.)

Vaikka itse keskityin ainoastaan turvallisuuden tunteeseen ja siihen liittyviin tarinoihin, yhteneväisyyksiä Lähteenmäen tutkimuksen tulosten kanssa oli havaittavissa. Esimerkiksi kotimaihin sijoittuvissa muisteluissa oli mainittu samoja turvalliseksi koettuja asioita. Kuten Lähteenmäen tutkimuksessa, sota ja kotimaan epävakaat turvallisuusolot nousivat myös omassa tutkimuksessani puheenaiheeksi. Turvattomuudesta kerrotut tarinat tulivat esille, vaikka tehtävänannossa yritin tietoisesti välttää aiheen esiin ottamista. Sota ja epävakaat turvallisuusolot olivat sekä omassa, että Lähteenmäen aineistossa koettu turvallisuutta vähentävinä tai sitä

uhkaavina tekijöinä. Pakomatkasta ei omassa tutkimuksessani tullut esiin muu, kuin Suomeen saapumisen hetki. Suomeen saapumisen hetki koettiin iloisena ja turvallisena muistona.

Sodan ja epävakaiden olojen sekä pakomatkan lisäksi turvattomuuden tunne tuli tutkimuksessani esille myös muilla tavoin. Yksi lapsi kuvaili kotimaassaan näkemäänsä painajaista, josta oli piirtänyt kuvan. Kuvassa ollut mies oli lapsen omien sanojen mukaan hirviö, joka yritti saada lasta kiinni. Painajaisessa lapsen isovelji oli lyönyt hirviötä, ja pelastanut lapsen. Myös toiset turvattomuuden tunnetta kuvailevat teokset sijoittuivat tehtävänannon ensimmäiseen osaan. Yksi oli kuvaus kadonneesta äidistä ja autokolarista ja toinen fiktiivinen tarina pupusta ja sudesta metsässä.

KUVA 12. Pupu ja susi metsässä.

Lapsi: "Tää on metsä. Nää on sienii. Pupu haluaa syödä noita sienii. Pupu ei näe ja tuolla on susi, joka haluaisi syödä sen. Ja kun se kävelee vähän matkaa eteenpäin, niin se näkee sen, kun se tulee vastaan. Se on kanto."

Minä: "Okei."

Lapsi: "Ja hieno metsä. Nää on puita. Joulukuusia."

Minä: "Ootko käynyt metsässä?"

Lapsi: "Joo, kotona. Siellä on kivaa. Ollaan kerätty metsästä käpyjä."

Minä: ”Aaa, okei.”

Lapsi: ”Täällä on vielä käpyjä. Loppu.”

Tässä esimerkissä käsiteltiin sekä turvallisuutta että turvattomuutta. Turvattomuuteen liittyvistä kertomuksista tarinat useimmiten joko päättyivät hyvin tai sisälsivät sekä positiivisia, että negatiivisia kerrottuja asioita. Metsässä ollut pupu oli tulla syödyksi, mutta siitä huolimatta metsä oli lapsen mielestä kiva paikka olla. Tarinassa kadonneesta äidistä ja autokolarista, äiti löytyi, kun isä pelasti tilanteen, eikä kenellekään ei lopulta käynyt edes kolarissa huonosti. Myös lentomatkat Suomeen olivat lasten mukaan koettu kaiken kaikkiaan positiivisina, vaikka ensin matka oli pelottanut. Niin ikään aiemmin kuvaillussa painajaisessa kävi myös hyvin, sillä siinä isovelji pelasti hirviöltä. Taiteen keinojen hyödyntäminen on aiemman tutkimuksen mukaan tärkeää, etenkin sensitiiviseksi koettujen kokemusten käsittelyssä (Bardy ym. 2007; Känkänen 2013; Leavy 2009; Lähteenmäki 2013, 34–35; Sava & Katainen 2004, 29; Vilmilä 2016). Turvattomuuskertomusten myötä lapset pääsivät myös tässä tutkimuksessa, kuvien ja tarinoiden avulla, sanoittamaan pelkojaan ja niihin liittyviä kokemuksia.

Kaiken kaikkiaan turvapaikanhakijalasten turvallisuuden tunnetta aikaansaavia tekijöitä oli useita. Analysoituani taidekuvia ja niistä kerrottuja sanallisia selityksiä, sain muodostettua kolme alaluokkaa: 1. turvallisuuden aineelliset voimavarat, 2. turvallisuuden tunnetta aikaansaavat sosiaaliset suhteet ja 3. turvallisuuden tunnetta aikaansaava toiminta. Erityisesti perheen ja kodin, tai siihen verrattavissa olevan asuinpaikan, merkitys lasten turvallisuuden tunteen rakentumiselle oli ilmeinen. Jokainen piirsi tai kertoi perheestään ja kodistaan, tai muusta tärkeästä asuinpaikasta. Aineellisista voimavaroista kodin lisäksi mainittiin kodin lähellä sijainneet toimintaympäristöt.

Toimintaympäristöistä tärkeinä oli koettu etenkin leikkipaikat, puistot sekä läheiset kadut. Aineellisista voimavaroista mainittiin myös tavarat, kuten lelut, pelit ja kulkuneuvot. Toimintaympäristöt ja tavarat yhdistyivät lasten kertomuksissa usein toimintaan ja päivävastoin. Toiminnasta lapset kertoivat erityisesti leikistä, arjen rutiineista, koulunkäynnistä sekä myös arjesta poikkeavista tapahtumista. Toimintaan liittyvät turvallisuuden osatekijät ja aineelliset voimavarat liittyivät analyysin perusteella läheisesti turvallisuuden tunnetta aikaansaaviin sosiaalisiin suhteisiin.

Sosiaaliset suhteet, erityisesti perhe, mainittiin osana kaikkia edellä mainittuja turvallisuuden tunnetta aikaansaavia kategorioita. Kodissa asuttiin tärkeiden ihmisten kanssa ja toiminnassa oli mukana perheet sekä vertaiset.

Huomattavaa oli, että lasten taidekuvissa koti ja siihen verrattavissa olevat paikat painoutuivat tehtävänannon ensimmäiseen osaan, eli aikaan ennen tähän vastaanottokeskukseen

tuloa. Toiminta ja kaikenlainen tekeminen taas painottui tehtävänannon toiseen osaan, eli tähän hetkeen ja tämän vastaanottokeskuksen kontekstiin. Lasten turvallisuuden tunnetta aikaansaavat tekijät saivat eri painotuksia nyt turvapaikanhakuprosessin myötä. Perhe esiintyi tasaisesti sekä ajassa ennen turvapaikanhakua, että nyt turvapaikanhakuprosessin aikana. Mainittavaa on myös, se että vaikka tehtävänannot tehtiin turvallisuuden tunteen ympärille, lasten teoksissa ja kertomuksissa tuli esille myös turvallisuuden vastakohta, turvattomuus. Turvallisuutta pohtiessaan, osa lapsista kuvitti ja sanoitti myös ajatuksiaan turvattomuudesta. Ne ovat siis jollain tasolla myös lasten mielestä yhteydessä toisiinsa.

6 TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUDEN ARVIOINTIA

Tutkimuksen luotettavuuden arviointi perustuu kvalitatiivisessa tutkimuksessa pääosin tutkijaan itseensä ja kattaa koko tutkimusprosessin. Luotettavuuden arvioinnista on monta näkökulmaa. On hyvä esimerkiksi pohtia perinteisen tutkimuksen luotettavuuskriteerien, reliabiliteetin ja validiteetin, soveltuvuutta laadulliseen tutkimukseen. (Eskola & Suoranta 2005, 210–211.) Tuomi ja Sarajärvi (2009) toteavat, että validiteetin ja reliabiliteetin käsitteet ovat laadullisessa tutkimuksessa ongelmallisia. Kriteerit perustuvat oletusarvoon siitä, että totuus olisi yksi eksakti määritelmä, johon kaikkien tulisi pyrkiä, mutta laadullisessa tutkimuksessa totuus nähdään tulkinnanvaraisemmin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 138).

Laadullisessa tutkimuksessa on pyrittävä noudattamaan Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) määrittelemiä hyvän tieteellisen käytännön periaatteita. Hyvän tieteellisen käytännön mukaan on tärkeä, että tutkimuksenteossa noudatetaan yhteisiä tiedeyhteisön tunnustamia toimintatapoja läpi tutkimusprosessin, tutkimuksen suunnittelusta tulosten raportointiin. Tulosten tallentaminen, niiden esittäminen sekä arvioiminen tulee suorittaa rehellisesti, huolellisesti ja tarkasti. Tiedon tulee olla avointa täyttää tieteelliselle tiedolle asetetut tieteelliset ja eettiset vaatimukset. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6-7.)

Omassa tutkimuksessani erityisesti eettinen ennakoarviointi toteutettiin huolellisesti, sillä tutkimushenkilöt ovat lapsia ja tutkimusaihe sekä tutkittavien elämäntilanne ovat arkaluontoiset. Huonosti toteutetulla tutkimuksella olisi voinut olla haittaa yksilön yksityisyydelle sekä tulevaisuudelle. Suunnittelin tutkimustani etukäteen myös vastaanottokeskuksen johdon ja henkilökunnan kanssa. Tutkimukselle haettiin tutkimuslupa kaupungilta. Kirjoitin tutkimuseettisille pohdinnoille oman lukunsa, joka on sijoitettu tutkimuksen metodologiseen osuuteen. Pyrin noudattamaan hyvän tieteellisen käytännön periaatteita mahdollisimman hyvin koko tutkimusprosessin ajan. Tutkimus toteutettiin osana vastaanottokeskuksen toimintaa, mutta vastaanottokeskuksen henkilökunta ei ole vaikuttanut tutkimukseni tuloksiin millään tavalla.

Olen kaikissa tutkimuksen vaiheissa toteuttanut rehellisyyttä, huolellisuutta ja tarkkuutta. Tutkimuksen aineisto on dokumentoitu ja säilytetty asianmukaisesti ja tutkimusluvan ohjeistuksen

myötä aineisto hävitetään vuosi sen keräämisen jälkeen, eli keväällä 2018. Olen huomionnut tutkimusluvan ehdot siitä, ettei tutkimusraportissa tule esille asiakkaiden, henkilökunnan tai vastaanottokeskuksen tunnistetietoja. Myöskään tutkimusraportissa julkaistuissa lasten piirtämissä kuvissa tai niihin liittyvien keskusteluiden sitaateissa ei ole lasten nimiä tai muita tunnistetietoja.

Suurin tutkimuksellinen haasteeni liittyy pieneen otantaan. Vaikka tutkimukseen osallistuneiden lasten määrä ei riitä yleistysten tekemiseen, koen kuitenkin, että sain kohtalaisen määrän informantteja tutkimukselleni. Jokainen lapsi piirsi vähintään kaksi työtä, joku teki jopa kuusi. Laajempi aineisto olisi todennäköisesti saattanut tuottaa monipuolisempia tuloksia, mutta tässä tutkimuksessa keskityttiin yleistettävyyden sijaan turvallisuuteen ilmiön tasolla ja kyseisten turvapaikanhakijalasten kontekstista.

7 PÄÄTELMÄT

Tutkimustehtäväni oli selvittää minkälaiset tekijät turvapaikanhakijalasten mielestä saavat heille aikaan tunnetta turvallisuudesta. Turvallisuuden tunteen rakentumista pyrin tarkastelemaan tiedon sosiaalisen rakentumisen näkökulmasta. Aineistonkeruun menetelmänä käytin taideperustaista tutkimusotetta ja aineistonkeruuta ohjasi lapsilähtöinen tiedonintressi. Analysoin tutkimuksen aineiston teemoittelemalla. Tutkimuksessa pyrin vastaamaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin: a) Mitkä tekijät tuovat turvapaikanhakijalapsille tunnetta turvallisuudesta? b) Miten turvallisuuden tunnetta aikaansaavat tekijät muuttuvat turvapaikanhaun mukanaan tuoman elämänmuutoksen myötä? Tutkimuksessani turvapaikanhakijalapsen tekivät kaksiosaiset kuvasarjat heille turvallisuuden tunnetta aikaansaavista tekijöistä *ennen* ja *nyt*. Ensimmäinen osa sijoittui lähtömaahan ja toinen vastaanottokeskukseen. Aineistonkeruu tapahtui keväällä 2017 eräässä suomalaisessa vastaanottokeskuksessa. Tutkimuksen mahdollisti kyseinen vastaanottokeskus, ja aineisto kerättiin sen vapaa-ajan viettoon tarkoitetuissa tiloissa, osana lapsille tarkoitettua päivätoimintaa. Aineistonkeruu pyrittiin suunnittelemaan lapsille mukavaksi tekemiseksi ja se järjestettiin kuvataidekerhon tapaamisten muodossa. Kuvataidekerho tapasi kolmena päivänä, jonka aikana lapset tekivät taidekuviaan ja kertoivat niiden sisällöstä tulkin välityksellä. Keskustelut nauhoitettiin ja litteroitiin kirjalliseen muotoon.

Tutkimukseni perustui taideperustaisiin menetelmiin ja käytin narratiivisuutta aineiston analyysin tukena, sillä en halunnut tulkita lasten tekemiä taidekuvia heidän puolestaan. Aineiston analyysissä käytettiin teemoittelua sisällön jäsentämiseksi. Jäsentelin aineistoa myös numeerisesti, sillä halusin saada sen kautta monipuolisen kokonaiskuvan aineistostani. Analyysi tehtiin laadulliselle tutkimukselle luonteenomaisesti, tutkimalla turvallisuuden tunnetta ilmiön tasolla. Yleistettävyyttä ei tutkimuksessani pienen otannan takia tavoiteltu. Tutkimuksessa noudatettiin hyviä eettisiä tutkimuskäytänteitä, ja tutkittavia sekä heidän huoltajiaan informoitiin tutkimuksesta asianmukaisella tavalla.

Koska todellisuus rakentuu, välittyy ja muokkautuu ihmisten välisessä kommunikaatiossa (Burr 2015; Berger & Luckmann 1994), turvapaikanhakijalapsille turvallisuuden tunnetta luovien tekijöiden tarkastelemisen kautta meidän on mahdollista ymmärtää turvallisuuden kokemusta

laajempaan sosiaalisena ilmiönä. Jaottelin turvallisuuden tunnetta lapsissa aikaansaaneet tekijät kolmeen alalajiin: 1. aineellisiin tekijöihin, 2. sosiaalisiin suhteisiin sekä 3. toimintaan. Tutkimukseni tulokset olivat linjassa lasten hyvinvoinnin rakentumiseen liittyvien teorioiden sekä aikaisemman tutkimuksen kanssa. Aineellisista tekijöistä lapset mainitsivat kotitalot tai niihin verrattavissa olevat asuinpaikat, kotitalon lähellä sijaitsevat tutut toimintaympäristöt sekä erityisesti leikkiin ja muuhun ajanvietteeseen tarkoitettut tavarat. Näistä kotitalot ja siihen verrattavissa olevat asuinpaikat tulivat aineellisista turvallisuuden tunnetta tuovista tekijöistä selvimmin esille. Myös toimintaympäristöt sekä tavarat koettiin turvallisuuden tunteen kannalta merkityksellisinä.

Turvallisuuden tunnetta aikaansaavista sosiaalisista tekijöistä yhteisöiden, etenkin perheen, merkitys turvapaikanhakijalasten turvallisuuden tunteen muotoutumisessa oli läsnä jokaisen tutkimukseen osallistuneen lapsen kohdalla. Turvallisuuden tunteen rakentuminen oli selvästi sidoksissa turvapaikanhakijalasten läheisimpään sosiaaliseen vaikutuspiiriin, sillä perhe ja läheiset ihmissuhteet mainittiin lähes jokaisen muun turvallisuutta tuovan asian yhteydessä. Kodeissa asuttiin muiden perheenjäsenten kanssa, toimintaympäristöissä liikuttii läheisten seurassa ja tavarat mahdollistivat yhteisen toiminnan, kuten leikin. Kulkuvälineillä koko perhe matkusti retkelle, ja toimintaan piirrettiin aina mukaan joko vanhemmat, sisarukset tai ystävät. Sosiaalisista suhteista merkityksellisinä oli koettu myös vertaissuhteet. Yksi tutkimukseen osallistuneista turvapaikanhakijalapsista mainitsi, että hänellä olisi vastaanottokeskuksissa ystäviä, mutta muut vertaissuhteista maininneet kokivat, että ystäviä oli ollut vain kotimaassa. Kavereiden puute vastaanottokeskuksessa asuessa tuli ilmi tutkimukseen osallistuneiden lasten puheissa. Vertaissuhteiden määrään vaikutti lasten kertoman mukaan se, että omanikäisiä lapsia ei ollut paikalla tarpeeksi. Toimintaan liittyvistä turvallisuuden tunnetta tuovista tekijöistä leikki oli tutkimukseeni osallistuneiden lasten turvallisuuden tunteen rakentumisessa keskeisessä asemassa. Myös perheen kanssa tehdyt retket ja yhdessä vietetty vapaa-aika ja koulunkäynti koettiin merkityksellisinä. Tutkimuksessani selvisi myös, että vastaanottokeskuksissa tapahtuva pienikin toiminta sai suuren merkityksen lasten kuvituksissa ja niistä kerrotuissa selityksissä. Lapset tuntuivat olevan innoissaan aivan kaikesta heille suunnatusta toiminnasta.

Vertailtaessa aineistossa ilmeneviä eroavaisuuksia tehtävänannon ensimmäisen ja toisen osan välillä oli huomattavissa, että aineistojen välillä oli selviä painotuseroja. Esimerkiksi kaikki tutkimukseen osallistuneet lapset olivat kokeneet kotimaissaan turvallisuutta tuoviksi asioiksi entiset kotinsa tai siihen verrattavissa olevat asuinpaikat sekä tärkeät ihmissuhteensa. Sen sijaan toiminnan merkitys turvapaikanhakijalasten turvallisuuden tunteen rakentumiselle painottui selvästi tehtävänannon toiseen osaan eli aikaan nyt vastaanottokeskuksessa. Tarkastellessa

aineiston rakennetta tehtävänantojen välillä on myös merkillepantavaa, että lähes poikkeuksetta kaikki rakennukset sekä ihmiset on piirretty tehtävän ensimmäiseen osaan ja toimintaan liittyvät välineet tai paikat tehtävän toiseen osaan. Toiminta toki mainittiin myös tehtävänannon ensimmäisessä osassa eli ajassa *ennen* vastaanottokeskukseen tuloa, mutta toiminta tuli esille sivulauseissa, kerrottaessa esimerkiksi perheestä tai kotitalosta. Arjen toimintaa ei esimerkiksi piirretty yhteenkään lähtömaahan sijoittuneeseen teokseen, mutta sen sijaan vastaanottokeskukseen sijoittuneiden teosten kohdalla toimintaa kuvitettiin ja siitä kerrottiin yksityiskohtaisesti. Toiminnan merkitys turvallisuuden tunnetta luovana tekijänä siis korostui turvapaikanhaun ja sen seurauksena tulleen elämänmuutoksen myötä. Lasten turvallisuuden tunnetta aikaansaavat tekijät eivät olleet siis olennaisesti muuttuneet turvapaikanhakuprosessin myötä, ne saivat vain erilaisia painotuksia.

Vaikka lasten turvallisuuden tunnetta sai aikaan monet tekijät, tunteen rakentumisessa kaikkein keskeisintä oli se, kenen kanssa turvallisuuden tunnetta koettiin. Kaikki tutkimukseen osallistuneet turvapaikanhakijalapsset mainitsivat perheensä, sekä tehtävänannon ensimmäisessä, että toisessa osassa. Läheisimmillä sosiaalisilla suhteilla oli keskeinen merkitys näiden lasten turvallisuuden tunteen rakentumiselle ja turvapaikanhakijalasten kokema turvallisuus oli todellisuuden sosiaalisen rakentumisen teorian mukaisesti ennen muuta jaettu kokemus. Kokemukseen rakentumisessa olennainen tekijä oli turvapaikanhakijalapsia ympäröivä sosiaalinen yhteisö. Turvallisuuden tunne määrittyi, kehittyi ja muutti muotoaan elämänmuutoksen myötä, mutta sen sosiaalinen ulottuvuus pysyi, turvapaikanhakuprosessista huolimatta.

KUVA 13. Perhe.

8 POHDINTA

Lukemani kirjallisuuden mukaan yksilöiden näkemykset todellisuudesta ovat intersubjektiivisia. Saamieni tulosten valossa myös turvapaikanhakijalasten kokema turvallisuuden tunne oli ennen muuta sosiaalisesti jaettu kokemus. Turvallisuus on siis aina riippuvainen siitä, kuka, missä ja milloin sitä tarkastelee. Sinun turvallisuutesi ei siis välttämättä ole samaa, kuin minun turvallisuuteni. Vielä epätodennäköisemmin meidän turvallisuutemme näyttäytyy samanlaisena, kuin esimerkiksi kotimaastaan epävakaa turvallisuustilannetta pakoon lähteneen turvapaikanhakijalapsen kokema turvallisuus.

Aiempien tutkimustulosten valossa, tiedon kontekstuaalisesta luonteesta riippumatta, turvallisuus koostuu taustasta riippumatta pääosin samanlaisista piirteistä. Uskon kuitenkin, että perustavanlaatuisia eroavaisuuksia löytyy etenkin turvallisuuden tunteen kokemuksissa ja niiden rakentumisessa. Sosiaalisen konstruktionismin mukaan elämismailmamme lisäksi ulkoiset tekijät muokkaavat olennaisesti käsityksiämme maailmasta. Tämän seurauksena on relevanttia pohtia näyttäytyykö esimerkiksi länsimainen turvallisuus erilaisena kuin kehittyvien maiden turvallisuus? Konstruktionistisen tiedonkäsityksen mukaan kyllä. Tästä huolimatta vallitsevat selitykset maailman tilasta, ja esimerkiksi turvallisuudesta, ovat poikkeuksetta länsimaisten hyvinvointivaltioiden asukkaiden, pääosin miesten, sanelemia. Vain harvoin, jos koskaan, marginaalisten ryhmien edustajat saavat näissä määrittelyissä ääntään kuuluviin.

Puhutteleeko esimerkiksi YK:n turvallisuuskatsaus aidosti myös turvapaikanhakijoiden käsityksiä siitä, mikä on turvallista ja mikä ei? Sosiaalisen konstruktionismin mukaan heidän todellisuutensa on aivan yhtä tosi, kuin länsimaalaisten kokema todellisuus. Tutkimukseeni osallistuneiden turvapaikanhakijalasten turvallisuuden tunne koostui monista osatekijöistä. Myös turvattomuus oli tutkimuksessani läsnä, vaikka yritin sitä tietoisesti jopa vältellä. Jälkikäteen tarkasteltuna turvattomuuden sivuaminen oli luonnollista, onhan turvallisuus monessa kohdin neuvottelua turvallisen ja turvattoman välillä.

Turvapaikanhakijalapsissa turvallisuuden tunnetta saivat aikaan heille tutut asiat, kuten läheisimmät sosiaaliset suhteet, koti ja sen lähiympäristö, mielekäs toiminta sekä arki. Perheen lisäksi etenkin vastaanottokeskuksen kontekstissa toiminta nousi tärkeään asemaan. Tuntui siltä, että toiminta ikään kuin korvasi turvapaikanhaun myötä menetetyt kodit. Aiemman tutkimuksen

perusteella vastaanottokeskuksissa vietetty aika on turvapaikanhakijalasten mukaan koettu usein toimeettomaksi ja passivoivaksi. Tutkimukseni mukaan pienikin toiminta sai vastaanottokeskuksen kontekstissa lapsille suuren merkityksen. Uskoisin siis, että melko pienillä resursseilla olisi mahdollista tarjota lapsille sellaisia kokemuksia, joita esimerkiksi tässä tutkimuksessa koettiin merkityksellisinä. Tällaisia olivat leikkipuistossa vietetyt hetket perheen kanssa, kävelyretket vastaanottokeskuksen lähiympäristöön, leikkiminen ja pelien pelaaminen.

Koulunkäyntimahdollisuuden tarjoaminen turvapaikanhakijalapsille olisi lasten arjen rakentumisen, ja sitä kautta heidän turvallisuuden tunteen syntymisen kannalta myös eduksi. Resurssien puutteessa ymmärrän sen olevan toteutuksen kannalta hankalaa. Kuitenkin, jos lapset saisivat päiviinsä mielekästä tekemistä, toimeettomuuden tunne vähentyisi ja lapset saisivat merkityksellisyyttä päiviinsä. Mahdollisuuksien rajoissa tulisi siis pyrkiä yhdistämään lapsiperheet samoihin vastaanottokeskuksiin. Tällöin myös lapsille suunnatun mielekkään toiminnan mahdollistaminen onnistuisi kerralla helpommin, ja turvapaikanhakijalapset saisivat samalla viettää aikaa vertaistensa kanssa. Vastaanottokeskusten ikäjakumaan on toki hankala vaikuttaa, mutta perhesuhteiden lisäksi myös vertaissuhteiden tärkeys lasten turvallisuuden tunteen kokemiseen on hyvä tiedostaa.

LÄHTEET

- Alasuutari, M. 2005. Mikä rakentaa vuorovaikutusta lapsen haastattelussa? Teoksessa J. Ruusuvuori & L. Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 145–162.
- Alasuutari, P. 2011. Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.
- Allardt, E. 1976. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Porvoo: WSOY.
- Backett–Milburn, K. & Harden, J. 2004. How children and their families construct and negotiate risk, safety and danger. *Childhood* 11 (4), 429–447.
- Bardy, M., Haapalainen, R., Isotalo, M. & Korhonen, P. (toim.) 2007. Taide keskellä elämää. Helsinki: Like.
- Bauman, Z. 2002. Notkea moderni. Suom. J. Vainonen. Tampere: Vastapaino.
- Berger, P. & Luckmann, T. 1994. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: tiedonsosiologinen tutkielma. Suom. V. Raiskila. Helsinki: Gaudeamus. Englanninkielinen alkuteos 1966.
- Bruner, J. 1972. The Relevance of Education. London: Allen & Unwin.
- Burr, V. 2015. Social Constructionism. Croydon: Routledge.
- Christensen, P. & Prout, A. 2002. Working with ethical symmetry in social research with children. *Childhood* 9 (4), 477–497.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2005. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2011/95/EU. Annettu 13.12.2011. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011L0095&from=FI>.
- Fattore, T., Mason, J., & Watson, E. 2007. Children’s conceptualisation(s) of their well-being. *Social Indicators Research* 80 (1), 5–29.
- Giddens, A. 1991. Modernity and self–identity. Self and society in the late modern age. Cambridge: Polity Press.
- Heikkinen, H. 2001. Narratiivinen tutkimus- todellisuus kertomuksena. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Jyväskylä: PS-kustannus, 116–132.
- Hirsjärvi S. & Hurme H. 2011. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.
- Hänninen, V. & Koski-Jännes, A. 2000. Vapautumisen tarinat. Teoksessa A. Koski-Jännes, A. Jussila & V. Hänninen: Miten riippuvuus voitetaan. Helsinki: Otava, 197–226.

- Järventie, I. 2001: Eriarvoisen lapsuuden muotokuvia. Teoksessa I. Järventie & H. Sauli (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: WSOY, 83–124.
- Karlsson, L. 2003. Sadutus, avain osallistavaan toimintakulttuuriin. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Karlsson, L. 2010. Lapsinäkökulmainen tutkimus ja aineiston tuottaminen. Teoksessa K. Kallio, A. Ritala-Koskinen & N. Rutanen (toim.) Missä lapsuutta tehdään? Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 121–142.
- Karlsson, L. 2012. Lapsinäkökulmaisen tutkimuksen ja toiminnan poluilla. Teoksessa L. Karlsson & R. Karimäki (toim.) Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 17–63.
- Kaukko, M. 2015. Participation in and beyond liminalities: action research with unaccompanied asylum-seeking girls. Oulu: Oulun yliopisto.
- Kiili, J. 1998. Lapset ja nuoret hyvinvointinsa asiantuntijoina. Raportti hyvinvointi-indikaattorien kehittämisestä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kiili, J. 2006. Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus Ipanoiden osallistumisesta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kirmanen, T. 2000. Pelon hallinta ja lapsen turvallisuus. Teoksessa P. Niemelä & A. Lahikainen (toim.) Inhimillinen turvallisuus. Tampere: Vastapaino, 119–148.
- Kuula, A. 2006. Tutkimusetiikka: aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- Kyttä, M. 2003. Children in outdoor contexts. Affordances and independent mobility in the assessment of environmental child friendliness. Helsinki: Teknillinen korkeakoulu.
- Kyttä, M., Broberg, A. & Kahila, M. 2009. Lasten liikkumista ja terveyttä edistävä urbaani ympäristö. Yhdyskuntasuunnittelu 47 (2), 6–25.
- Känkänen, P. 2004 Hämärän peitto. Ilmaisutaidot ja tarinat aikatilan tekijöinä nuorten kanssa tehtävässä työssä. Teoksessa M. Jahnukainen, T. Kekoni & Tarja Pösö (toim.) Nuoruus ja koulukoti. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 214–235.
- Känkänen, P. 2013. Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa - kohti tilaa ja kokemuksia. Helsinki: THL.
- Lahikainen, A. 1995. Lasten turvattomuus Suomessa ja Virossa: 5–12-vuotiaiden lasten huolten ja pelkojen vertaileva tutkimus. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 493/1999. 19 § Vastaanoton sisältö. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1999/19990493>.
- Leavy, P. 2009. Method meets art: Arts-based research practice. New York: Guilford.
- Liska, A., Sanchirico, A., & Reed, M. 1988. Fear of Crime and Constrained Behaviour: Specifying and Estimating a Reciprocal Effects Model. Social Forces 66 (3), 827–837.

Lundberg, A. 2011. The Best Interests of the Child Principle in Swedish Asylum Cases: The Marginalization of Children's Rights. *Journal of Human Rights Practice* 3 (1), 49–70.

Lupton, D. 1999. *Risk*. Lontoo: Routledge.

Lähteenmäki, M. 2013. Lapsi turvapaikanhakijana, Etnografisia näkökulmia vastaanottokeskuksen ja koulun arjesta. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Maahanmuuttovirasto 2017a. Turvapaikka ja kansainvälinen suojelu.
http://www.migri.fi/turvapaikka_suomesta/turvapaikan_hakeminen/paatos/turvapaikka_ja_kansainv%C3%A4linen_suojelu. (Luettu 3.12.2017.)

Maahanmuuttovirasto 2017b. Keskimääräiset käsittelyajat aikaisempina vuosina.
http://www.migri.fi/nain_palvelemme/kasittelyajat/keskimaaraiset_kasittelyajat_aikaisempina_vuosina. (Luettu 3.12.2017.)

Maahanmuuttovirasto 2017c. Tilastot. <http://tilastot.migri.fi/#decisions>. (Luettu 3.12.2017.)

Moilanen P. & Räihä P. 2001. Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus, 44–67.

Mäkelä, K. 2010. Alaikäisiä koskeva eettinen ennakkosääätely. Teoksessa H. Lagström, T. Pösö, N. Rutanen ja K. Vehkalahti (toim.). *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 67–88.

Niemelä, P. & Lahikainen, A. (toim.) 2000. *Inhimillinen turvallisuus*. Tampere: Vastapaino.

Pain, R. 2000. Place, social relations and the fear of crime: a review. *Progress in Human Geography* 24 (3), 365–387.

Pain, R., Panelli, R., Kindon, S. & Little, J. 2010. Moments in everyday/distant geopolitics: Young people's fears and hopes. *Geoforum* 41 (6), 972–982.

Pakolaisneuvonta 2017a. Oleskelulupatyypit.
http://www.pakolaisneuvonta.fi/index_html?lid=143&lang=suo. (Luettu 3.12.2017.)

Pakolaisneuvonta 2017b. Turvapaikanhakijan asema. Asuminen.
http://www.pakolaisneuvonta.fi/index_html?lid=66&lang=suo. (Luettu 3.12.2017.)

Pasupathi, M., Weeks, T. & Rice, C. 2006. Reflecting on Life. Remembering as a Major Process in Adult Development. *Journal of Language and Social Psychology* 25 (3), 244–263.

Punamäki, R.-L. 2001. From childhood trauma to adult well-being through psychosocial assistance of Chilean families. *Journal of community psychology* 29 (3), 281–303.

Punamäki, R.-L. 2006. Resiliency in Conditions of War and Military Violence: Preconditions and Developmental Processes. Teoksessa E. Garalda & M. Flament (toim.) *Working with Children and*

Adolescents. An Evidence-Based Approach to Risk and Resilience. Lanham: Jason Aronson, 129–177.

Riihelä, M. 2012. Kertominen on lapselle sanallista leikkiä. Teoksessa L. Karlsson & R. Karimäki (toim.) Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 197-233.

Ruusuvuori, J., Nikander, P., & Hyvärinen, M. (toim.) 2010. Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino.

Räsänen, M. 2015. Visuaalisen kulttuurin monilukukirja. Helsinki: Aalto-yliopisto.

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietarkisto. <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>. (Luettu 18.10.2017.)

Sava, I. 1981. Emotion and Cognition in Visual Art Education. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Sava, I. 1998. TAIKOMO. Taidekasvatus monikulttuurisessa koulussa. Helsingin kaupungin opetusviraston julkaisusarja A8. Helsinki: Helsingin kaupunki.

Sava, I. & Katainen A. 2004. Taide ja tarinallisuus itsen ja toisen kohtaamisen tilana. Teoksessa I. Sava & V. Vesanen-Laukkanen (toim.) Taiteeksi tarinoitu oma elämä. Jyväskylä: PS-kustannus, 22–39.

Sisäasiainministeriö 2009. Näkökulmia turvapaikkapolitiikkaan. Kehitysehdotuksia ja pohjoismaista vertailua. Helsinki: Sisäasiainministeriö.

Stafford, M., Chandola, T., & Marmot, M. 2007. Association between fear of crime and mental health and physical functioning. American Journal of Public Health 97 (11), 2076–2081.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tuominen, M., Joronen, T. & Laihin, E. 2014. ”...sanoi että näytän aivan ***** ja alkoi solvaamaan” Maahanmuuttajataustaisten nuorten turvattomuuskokemukset Helsingissä. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf. (Luettu 3.12.2017.)

Ulkomaalaislaki 301/2004. 6 § Lain soveltaminen alaikäisiin. Annettu 30.4.2004. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040301>.

Vilmilä, F. 2016. Elämäntaitojen äärellä. Taidetyöpaja nuorten elämäntaitojen vahvistajana. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.

YK:n Lapsen oikeuksien sopimus (60/1991). YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. Sopimus hyväksytty 20.11.1989. https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf.

Hei lapsiperheet!

Opiskelen Tampereen yliopistolla luokanopettajaksi ja kuvataiteen opettajaksi. Tulen pitämään 6–12 -vuotiaille lapsille suunnattua kuvataidekerhoa [paikan nimi] vastaanottokeskuksen tiloihin 18.4.-20.4.2017. Tervetuloa mukaan pitämään hauskaa yhdessä!

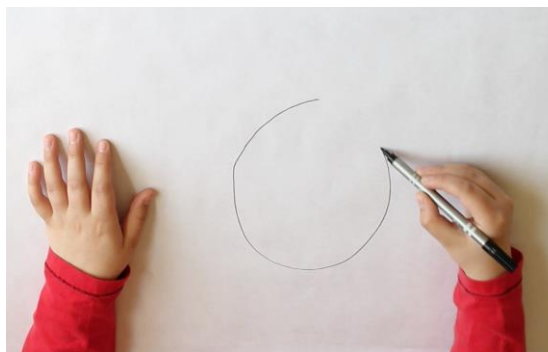
Kuvataidekerhoon osallistutaan kolmena peräkkäisenä päivänä seuraavasti:

4–8 -vuotiaat:

tiistaina 18.4.	klo 10.00-12.00
keskiviikkona 19.4.	klo 10.00-12.00
torstaina 20.4.	klo 10.00-12.00

9–11 -vuotiaat:

tiistaina 18.4.	klo 13.00-14.00
keskiviikkona 19.4.	klo 13.00-14.00
torstaina 20.4.	klo 13.00-14.00

Kuvataidekerho on osa pro gradu-työtäni, jossa tutkin Suomeen tulleiden turvapaikkaa hakevien lasten ajatuksia turvallisuuden tunteesta. Tutkimuksesta saadun tiedon avulla pyritään parantamaan lasten viihtyvyyttä vastaanottokeskuksissa.

Tutkimuksen kohteena ovat lasten tekemät kuvataidetyöt.

Tutkimuksen tiedot ovat luottamuksellisia, kenenkään henkilötietoja ei kerätä ja tutkimukseen ei tule tunnistettavia tietoja tutkittavista. Ainoastaan tehtyjä taidekuvia tutkitaan. Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Tutkimukseen osallistumisen voi halutessaan myös keskeyttää. Keskeyttäminen tai tutkimuksesta kieltäytyminen eivät estä lapsia osallistumista kuvataidekerhoon, sillä valmiit tuotokset kerätään tutkimusta varten vain niiltä, jotka ovat siihen antaneet suostumuksensa.

Ohessa kirjallinen suostumusasiakirja, jonka allekirjoittamalla annetaan lupa lasten tekemien kuvataideteiden käyttöön tässä tutkimuksessa.

Kuvataidekerho on suunnattu lapsille, mutta myös vanhemmat ovat erittäin tervetulleita mukaan!

Ystävällisin terveisin,

Oona Svärd

Puhelinnumero: - -

Sähköpostiosoite: - -

Suostumusasiakirja

Lastani on pyydetty osallistumaan yllämainittuun tieteelliseen tutkimukseen ja olen saanut sekä kirjallista että suullista tietoa tutkimuksesta ja mahdollisuuden esittää siitä tutkijoille kysymyksiä. Ymmärrän, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja että minulla ja lapsellani on oikeus kieltäytyä siitä sekä perua suostumukseni milloin tahansa syytä ilmoittamatta. Ymmärrän myös, että tiedot käsitellään luottamuksellisesti.

Suostun osallistumaan tutkimukseen:

Huoltajan allekirjoitus

Nimenselvennys

Lapsen nimi

[paikan nimi] _____ . _____

Suostumuksen vastaanottaja:

Tutkijan allekirjoitus

Nimenselvennys

[paikan nimi] _____ . _____